

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
DARBO TEISĖS IR SOCIALINĖS SAUGOS KATEDRA

VALENTINA BIKAUSKIENĖ
DARBO IR SOCIALINIO APRŪPINIMO TEISĖS PROGRAMA

SOLIDARUMO PRINCIPO ĮGYVENDINIMAS SOCIALINĖS APSAUGOS SISTEMOJE

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Docentas dr. Audrius Bitinas

Vilnius, 2011

TURINYS

ĮVADAS.....	3
I. SOCIALINĖS APSAUGOS SAMPRATA IR JOS VAIDMUO SOCIALINĖJE POLITIKOJE.....	8
1.1 Socialinės apsaugos sistema Lietuvoje.....	9
1.2. Socialinės apsaugos modeliai Europoje	18
1.3. Socialinio solidarumo principo socialinės apsaugos sistemoje samprata.....	23
II. SOLIDARUMO PROBLEMATIKA SOCIALINĖS APSAUGOS SISTEMOJE EUROPOS SAJUNGOS KONTEKSTE	29
2.1. ES socialinės nuostatos ir socialinės apsaugos ekonomika.....	30
2.2. Socialinės apsaugos sistemos ir solidarumo principo joje vertinimas. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos atvejis.....	36
IŠVADOS.....	42
REKOMENDACIJOS.....	44
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	45
SANTRAUKA.....	51
SUMMARY.....	52
ANNOTATION.....	54
PRIEDAI.....	55

IVADAS

Socialinės teisinės valstybės tikslas – pagelbėti savo piliečiams įgyti bent minimalių savo teisių įgyvendinimo galimybių, kad, vykdydami vienus teisinius imperatyvus ir šitaip legalizuodami savo teises, jie nesukeltų grėsmės kitoms savo teisėms, kad konkretaus asmens teisinė kultūra būtų veikiau jo laisvos valios negu objektyvių sąlygų determinuojančio poveikio išraiška.¹

Bet kuriame išsivystymo lygyje žmogus privalo turėti galimybę pasirinkti tris svarbiausius dalykus :

- ilgai ir sveikai gyventi,
- įgyti žinių,
- pasirūpinti ištekliais, kurie reikalingi normaliam gyvenimo lygiui pasiekti.

Jei nėra šių pagrindinių dalykų, daugelis kitų pasirinkimo galimybių lieka neprieinamos.²

Pastaraisiais metais iš esmės visų pasaulio šalių politinių diskusijų centre buvo ir yra socialinė politika. Ir tai neturėtų stebinti. Juk nuo to, kaip gyvena ir vystosi visuomenė, priklauso šios valstybės sėkmė tarptautiniu mastu. Visuomenės socialinė būklė daro poveikį socialinės teisinės valstybės raidai. Vystantis globalizacijai, keičiasi ir socialinių ryšių tarp tautų pobūdis, kinta nacionalinės valstybės vaidmuo. Piliečių lojalumas savo valstybei ir visuomenei, kurioje jie susiformavo kaip asmenybės, nyksta. Lietuvai šie procesai ypač didelį poveikį padarė po įstojimo į Europos Sąjungą, kuomet atsivėrė plačios galimybės laisvai judėti ir dirbti Europos Sąjungos šalyse. Esant nepalankiai situacijai Lietuvos darbo rinkoje, mūsų piliečiai suskubo naudotis savo, kaip Europos Sąjungos piliečių teisėmis – prasidėjo „darbo jėgos“ emigracija į tas šalis, kuriose, jų nuomone, piliečių poreikiai tenkinami socialiai atsakingiau, greičiau bei efektyviau.

Žmogaus veiklos galutinis tikslas yra susikurti materialinę bazę bei pagerinti gyvenimo sąlygas. Kadangi žmonės savo ekonominėje ir socialinėje veikloje glaudžiai susiję vienas su kitu, tai ir gyvenimo sąlygų pokytis negali vykti be kitų individų gyvenimo sąlygų pokyčio. Savo ruožtu tai reikalauja suderinti jų veiklą, siekiant užtikrinti tinkamas gyvenimo sąlygas. Ši veikla įvardinama kaip socialinė politika. Vokiečių teisininkas, sociologas ir ekonomistas L.Štainas, apibendrinamas Prancūzijos revoliucijų patirtį, jų padarinius, darė išvadą, kad socialinis klausimas sprendžiamas ne revoliucijomis, o valstybės vykdomomis reformomis ir socialine politika.³ Iš esmės, socialinė politika išreiškia ekonominio augimo galutinius tikslus ir rezultatus.

¹ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius:Justitia, 2004. P.460.

² Iš Jungtinių Tautų Vystymo Programos 1990 m. Pranešimo apie žmonijos socialinę raidą.

³ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius:Justitia, 2004. P.487.

Kuo aukštesnis šalies ekonominis lygis, tuo didesni reikalavimai žmonėms, kurie užtikrina ekonominį augimą, jų žinioms, kultūrai ir t.t. Savo ruožtu tai reikalauja toliau plėtoti socialinę sferą. Perėjus iš planinės ekonomikos sistemos į rinkos, socialinių - darbo santykių srityje iškyla eilė problemų, paaštrėja užimtumo problemos. Tik protingas valstybės socialinių - ekonominių procesų sureguliuojimas, įskaitant ir užimtumą, gali atvesti šalį į socialinį teisingumą. Socialinė valstybė yra gėris tiek beturčiams, kurie socialinės politikos pagrindu gali pretenduoti į didesnę nacionalinio produkto dalį ir patikimesnę savo teisių saugą, tiek turtingiesiems, iš kurių ta produkto dalis paimama per atitinkamus mokesčius. Už šiuos mokesčius turtingieji laimi galimybę toliau gausinti savo kapitalą be grėsmės virsti revoliucijos aukomis.⁴ Šiuolaikinė socialinė apsauga kuria solidarumą tarp žmonių, kuriems iškyla socialinė rizika, ji perskirsto pinigus tarp atskirų asmenų grupių. Kai žmogus tampa neįgaliu, bedarbiu, senjoru ar patenka į kurią kitą rizikos grupę, kad išvengtų socialinės atskirties, kiekviena visuomenė kuria ir turi atitinkamas socialinės apsaugos priemones. Šiomis priemonėmis valstybė teikia pagalbą savo piliečiams, vykdydama vienokią ar kitokią socialinę politiką per valstybėje sukurtą socialinės apsaugos sistemą. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 52 straipsnyje nustatyta, kad valstybė laiduoja piliečių teisę gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų nustatytais atvejais.⁵

Temos aktualumas : Kadangi 2008 m. pasaulinė ekonominė krizė neaplenkė ir Lietuvos, šiandien socialinio solidarumo klausimas kaip niekada yra aktualus. Ekonominė krizė Lietuvos socialinėje sistemoje išryškino esamos sistemos trūkumus. Išaugus nedarbui, proporcingai didėja asmenų, kurie kreipiasi socialinių išmokų. Dirbančių asmenų, galinčių pildyti socialinės apsaugos biudžetą, mažėja. Vyriausybė ieško įvairių galimybių išgelbėti socialinės apsaugos sistemą ir stabilizuoti padėtį šalies ekonomikoje. Gelbstint socialinės apsaugos sistemą nuo žlugimo, pasirenkama išeitis mažinti socialines išmokas. Tai sukelia žmonių nepasitenkinimą, kuris parodo gyventojų nenorą solidarizuotis su krizės paliestais asmenimis. Šiame magistro baigiamajame darbe yra atlikta Lietuvos įstatymų, reglamentuojančių Lietuvos socialinę apsaugos sistemą, analizė, išanalizuotas solidarumo principo veikimas šioje sistemoje. Šiame darbe yra išnagrinėta Lietuvos socialinės apsaugos sistema, apžvelgti pagrindiniai įstatymai bei norminiai aktai, reglamentuojantys socialinės apsaugos sistemą. Taip pat aptartos solidarumo principo įgyvendinimo galimybės socialinės apsaugos sistemoje. Išanalizavus literatūros šaltinius, empirinėje darbo dalyje buvo siekiama išanalizuoti solidarumo principo problematiką Europos Sąjungos kontekste. Vėliau, atlikus kokybinį tyrimą, Lietuvos socialinei apsaugos

⁴ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2004. P.488.

⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės Žinios. 1992, Nr. 33-1014.

sistemai priklausančioje institucijoje, išsiaiškinti, kaip organizacijų darbuotojai vertina socialinės apsaugos sistemą Lietuvoje bei solidarumo principo laikymąsi šioje sistemoje.

Palyginus teorinės dalies apibendrinimus bei tyrimo rezultatus, pateiktos išvados ir rekomendacijos.

Lietuvos mokslininkai savo darbuose dažniausiai nagrinėja klausimus, susijusius su socialinės politikos modeliais, pensijų kaupimo fondais, „gerovės valstybės“ samprata. Apie tai savo darbuose rašo Guogis, Bernotas, Ūselis, Dromantienė, Čiegis (Arvydas Guogis, Dainius Bernotas, Domas Ūselis, Leta Dromantienė, Remigijus Čiegis) bei kiti mokslininkai ir sociologai. Daugiausia mokslininkai bendrais bruožais nagrinėja socialinės apsaugos sistemą, neskirdami didelio dėmesio į principų, tarp jų ir solidarumo principo, apraiškas joje. Išanalizavus SAGE duomenų bazę pastebėta, kad ir užsienio mokslininkai pakankamai mažai gilinasi į solidarumo principo nagrinėjamą socialinėje apsaugos sistemoje. Užsienio mokslininkai daugiausia nagrinėja socialinės sistemos ateities perspektyvas bei galimus ar pageidaujamus jos pokyčius (Thommen, Wetstenas, 2010.)⁶ (Beat Thomen, Alexander Wettsten). Taip pat socialinės sistemos korealiaciją su rinka (Groenas, Wakkee, 2008)⁷ (Aard Groen, Ingrid Wakkee). Joresas (2008)⁸ (Peter Joore) nagrinėja socialinę sistemą įvairiais aspektais, bet nesigilina į socialinės apsaugos sistemos principus. Tik paskutiniaisiais metais pastebimas didesnis mokslininkų dėmesys socialinės apsaugos sistemoje egzistuojantiems principams. Julsas⁹ (2010) (Soren Juul) tyrinėja solidarumo reikšmę socialinėje sistemoje, Vasta¹⁰ (2010) (Ellie Vasta) gilinasi į socialinės politikos ir solidarumo politikos tarpusavio sąveikas. Janmatas¹¹ (2009) (Jan Germen Janmaat) nagrinėja socialinio solidarumo principo atsiperkamumą socialinėje sistemoje. Kadangi išanalizavus Lietuvos ir užsienio mokslininkų darbus, buvo rasta mažai darbų, susijusių su solidarumu socialinėje sistemoje, galima teigti, kad mažai nagrinėta. Ir buvo pastebėta, kad tik paskutiniaisiais metais buvo pradėta labiau domėtis solidarumo principo svarba ir reikšme socialinės apsaugos sistemoje.

⁶ B. Thommen, A. Wettsten. Culture as the Co-evolution of Psychic and Social Systems: New Perspectives on the Person// Environment Relationship Culture Psychology. 2010, Nr.16. <http://cap.sagepub.com/content/16/2/213> ; prisijungimo laikas: 2011-02-06.

⁷ A. J. Groen, A. M. Wakke. Managing Tensions in a High-tech Start-up: An Innovation Journey in Social System Perspective// International Small Business Journal. 2008, Nr.26. <http://isb.sagepub.com/content/26/1/57> ; prisijungimo laikas: 2011-02-05

⁸ P. Joore . Social aspects of location-monitoring systems: the case of Guide Me and of My-SOS// Social Science Information. 2008, Nr.47. <http://ssi.sagepub.com/content/47/3/253> ; prisijungimo laikas: 2011-01-15.

⁹ S. Juul. Solidarity and social Cohesion in Late Modernity: A Question of Recognition, Justice and Judgement in Situation// European journal of Social Theory. 2010, Nr. 13. <http://est.sagepub.com/content/13/2/253> ; prisijungimo laikas: 2011-01-15.

¹⁰ E. Vasta. The controllability of difference: Social cohesion and the new politics of solidarity// Ethnicities. 2010, Nr. 10. <http://etn.sagepub.com/content/10/4/503>; prisijungimo laikas: 2010-12-16.

¹¹ J. Janmaat, R. Braun. Diversity and Postmaterialism as Rival Perspectives in Accounting for Social Solidarity: Evidence from International Surveys// International Journal of Comparative Sociology. 2009, Nr.50. <http://cos.sagepub.com/content/50/1/39>; prisijungimo laikas: 2010-12-18.

Baigiamojo darbo tikslas – išsiaiškinti, kaip solidarumo principas yra įgyvendinamas socialinės apsaugos sistemoje.

Baigiamojo darbo tyrimo uždaviniai. Siekiant nurodyto tikslo, keliami šie uždaviniai:

1. Išanalizuoti socialinės apsaugos ir socialinės politikos sampratą.
2. Apibrėžti socialinės apsaugos teisėje taikomus socialinės politikos modelius.
3. Atskleisti socialinio solidarumo principo sampratą.
4. Apžvelgti socialinės apsaugos sistemos teisinį reglamentavimą ES, socialinio solidarumo atžvilgiu.

Baigiamojo darbo tyrimo objektas – socialinės apsaugos sistema.

Baigiamojo darbo tyrimo dalykas – solidarumo principo įgyvendinimo socialinės apsaugos sistemoje aspektai.

Hipotezė – socialinės apsaugos sistema plėtojama vadovaujantis solidarumo principu.

Tyrimo šaltiniai. Darbe buvo naudotasi moksline, metodine literatūra, Lietuvos Respublikos teisės aktais, straipsniais spaudoje, informacija interneto puslapiuose. Apžvelgta informacija SAGE (SAGE Journals online)¹² duomenų bazėje. Didžioji dėmesio dalis skiriama Lietuvos Respublikos įstatymams, reglamentuojantiems socialinę saugą, tų įstatymų projektams ir aiškinamiesiems raštams.

Tyrimo metodika. Darbas pagrįstas lyginamuoju istoriniu, dokumentų studijų, sisteminės analizės, struktūrinės-funkcinės duomenų analizės, apibendrinimo ir lyginimo metodais. Šių metodų kompleksinis taikymas turi didelę reikšmę tyrimo metu gautų apibendrinimų ir išvadų teisingumui bei patikimumui.

Empiriniai tyrimo metodai. Darbe plačiai taikomas dokumentų studijų metodas. Dokumentų analizės pranašumai yra tie, kad sudaroma galimybė tyrinėti informaciją apie jau neegzistuojančius procesus ar įvykius, o faktai užfiksuojami tada, kada jie įvyko ir nepriklauso nuo tyrimo laiko. Dokumentų analizėje panaudotas tradicinis santykiškai nestruktūrintos kokybinės analizės metodas.¹³ Analizė orientuota į oficialius teisės aktus, valstybinės ir žinybinės statistikos duomenis ir komitetų dokumentus. Tai duomenų pateikimui suteikia tikrumo, patikimumo ir reprezentatyvumo. Empirinėje dalyje naudojamas kokybinis tyrimo metodas leidžia gauti tikslių duomenų, tiesiogiai bendraujant su ekspertais.

Teoriniai tyrimo metodai. Lyginamasis istorinis metodas, kuris padeda atskleisti reiškinių priežastingumą, tiriamojo objekto vystymąsi, suteikia pagrindą klasifikacijai, suponuoja

¹² SAGE Journals online <http://aas.sagepub.com/>

¹³ Valackienė A. Sociologinis tyrimas. Kaunas: Technologija, 2006. P.75.

sisteminį požiūrį į reiškinius.¹⁴ Šio metodo pagalba sugretinami socialinės saugos sistemos raidos etapai, jis padeda aiškinti įvykusius pasikeitimus.

Lyginimo metodas. Lyginimo metu derinama informacija, gauta įvairiais istorinio vystymosi laikotarpiais, įvairių socialinių sistemų, skirtingų autorių, įvairiais rinkimo metodais.¹⁵ Darbe lyginimo metodas naudojamas teisės aktų lygmeniu, analizuojant socialinių išmokų ir paramos skyrimo principus, sąlygas.

Sisteminės analizės metodas. Sisteminės analizės pagrindas yra sudėtingo vientiso objekto su daugybe elementų, jų visumos santykių ir ryšių nagrinėjimas. Sprendžiant problemas, kurios nėra griežtai kiekybiškai įvertinamos, ir esant faktorių įvairovei bei konkrečiai neapibrėžtomis sąlygomis, rekomenduojama taikyti sisteminės analizės metodus.¹⁶ Darbe šio metodo pagalba aiškinama socialinės apsaugos sistema bei jos struktūrinių elementų ryšiai, analizuojami įvairūs socialinės politikos modeliai.

¹⁴ Tidikis R. Socialinių mokslų tyrimų metodologija. Vilnius: LTU Leidybos centras, 2003. P. 409.

¹⁵ Ten pat, P. 415.

¹⁶ Ten pat, P. 439.

I. SOCIALINĖS APSAUGOS SAMPRATA IR JOS VAIDMUO SOCIALINĖJE POLITIKOJE

Socialinės apsaugos terminas pirmą kartą buvo pavartotas JAV įstatymų leidyboje prezidento Franklino Delano Ruzvelto administracijai 1935m. priimant JAV Socialinės apsaugos įstatymą. Socialinė apsauga gali būti įvairi. Todėl tyrinėtojai ir dabar tebeieško socialinės apsaugos apibrėžimo.

Socialinė apsauga kuria solidarumą tarp žmonių, kuriems iškyla socialinė rizika, dėl to ji vykdo pinigų perskirstymą tarp atskirų asmenų grupių. Tai pagrįsta kartu solidarumu, kai jaunesnių, aktyvesnių gyventojų dalis sutinka prisiimti vyresnės kartos reikalavimus jų socialinei apsaugai.

Socialinės apsaugos apibrėžimas įvairiose pasaulio šalyse skiriasi, taip pat net toje pačioje šalyje skirtingu metu ji gali būti apibrėžiama skirtingai. Pasaulyje socialinės apsaugos sąvoka interpretuojama įvairiai. Be to yra šalių, kuriose apskritai neegzistuoja socialinės apsaugos sąvoka. Šiose šalyse manoma, kad tokios sąvokos kaip „socialinis draudimas“, „socialinė parama“ ir pan. yra nepakankamai tarpusavyje susijusios, kad jas galima būtų sujungti į vieną platesnę ir apibendrinančią sąvoką „socialinė apsauga“.¹⁷ Kartais bandoma apibrėžti, kad socialinė apsauga yra politikos priemonės, kuriomis siekiama apsaugoti asmenis esant įvairioms gyvenimo situacijoms ir sąlygoms, kuriose iškyla asmens pragyvenimo pavojus. Tarptautinė darbo organizacija (International Employment Organisation) siūlo tokį socialinės apsaugos apibrėžimą: „Tai apsauga, kurią visuomenė, naudodama įvairias priemones, teikia savo nariams, nuo ekonominių ir socialinių nelaimių, kurias gali sukelti žymus darbo užmokesčio sumažėjimas ar jo mokėjimo nutraukimas dėl ligos, motinystės atostogų, suluošinimo darbe, nedarbo, negalės, senatvės ir mirties. Ji apima taip pat medicininę priežiūrą ir paramą šeimoms su vaikais“.¹⁸ Socialinės apsaugos sistema sudaryta iš daug sudedamųjų dalių:

- Socialinio draudimo (sveikatos, pensijų, motinystės ir kt.);
- Piniginė socialinė parama (šeimoms pašalpa, socialinė pašalpa ir kt.);
- Socialinės paslaugos (laikino gyvenimo įstaigos, slauga namuose ir kt.);
- Specialiosios socialinės išmokos.

Naujesnius socialinės apsaugos apibrėžimus pateikia vis daugiau mokslininkų. Vieni socialinę apsaugą, panašiai kaip ir sveikatos, apibūdina situaciniu požiūriu, t.y. kaip visapusišką žmogaus apsaugą nuo lėšų praradimo. Kiti socialinę apsaugą suvokia kaip žmogaus apsaugą nuo

¹⁷ Pieters D. Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus. Vilnius: Eugrimas, 2000. P.11.

¹⁸ Žmogaus socialinė raida. Vilnius, 2001. P. 134.

žalos pačiam žmogui. Pietersas (2000) nuomone „tokia socialinės apsaugos apibrėžimų įvairovė nėra blogas reiškinys, tačiau įvairias socialinės apsaugos sistemas visada reikia lyginti atsargiai...“¹⁹

Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatyme socialinės paslaugos apibrėžiamos taip: „Socialinės paslaugos yra paslaugos, kuriomis suteikiama pagalba asmeniui (šeimai), dėl amžiaus, neįgalumo, socialinių problemų iš dalies ar visiškai neturinčiam, neįgijusiam arba praradusiam gebėjimus ar galimybes savarankiškai rūpintis asmeniniu (šimos) gyvenimu ir dalyvauti visuomenės gyvenime. Socialinių paslaugų tikslas – sudaryti sąlygas asmeniui (šeimai) ugdyti ar stiprinti gebėjimus ir galimybes savarankiškai spręsti savo socialines problemas, palaikyti socialinius ryšius su visuomene, taip pat padėti įveikti socialinę atskirtį. Socialinės paslaugos teikiamos siekiant užkirsti kelią asmens, šeimos, bendruomenės socialinėms problemoms kilti, taip pat visuomenės socialiniam saugumui užtikrinti.“²⁰ Siekiant patvirtinti ar paneigti baigiamojo darbo hipotezę, kad socialinės apsaugos sistema plėtojama, vadovaujantis solidarumo principu, yra tikslinga išsiaiškinti, kas apibrėžia socialinę apsaugą bei aptarti, kas įeina į socialinės politikos sampratą. Sunku įvardinti, kuris iš skirtingų autorių pateiktų apibrėžimų yra teisingiausias, tad siekiant išsiaiškinti socialinės apsaugos sampratą yra tikslinga išnagrinėti socialinės apsaugos sistemą.

1.1. Socialinės apsaugos sistema Lietuvoje

Socialinių paslaugų spektras Lietuvoje yra pakankamai platus: socialinė priežiūra, socialinė globa, ugdymo bei lavinimo paslaugos namuose ir kitos socialinės paslaugos. Atskirais valstybės numatytais atvejais, kai bendrąsias socialines paslaugas ir socialinę priežiūrą asmenims ar šeimoms yra veiksmingiau organizuoti pinigais, šios paslaugos gali būti keičiamos į piniginę išmoką – pagalbos pinigus. Be abejonės, šioje vietoje pasitaiko ir nesąžiningumo atveju, kada asmenys siekia gauti pagalbos pinigus, nors jiems jie ir nepriklauso.²¹

Socialinė politika – visuma priemonių bei politinių veiksmų, kuriais siekiama politinės gerovės. Ji remiasi teisingumu, lygiateisiškumu ir laisve. Socialinė politika yra nuolat besikeičiantis procesas. Socialinė politika remiasi įstatymais. Socialinė politika intervencijas daro į socialinės aplinkos ir materialiosios aplinkos gerinimą, ekonominę vystymąsi, pajamų

¹⁹ Pieters D. Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus. Vilnius: Eugrimas, 2000. P.12.

²⁰ Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas// Valstybės žinios. 1991, Nr. 17-447; 2004, Nr.171-6295.

²¹ J. G. Kilgour. Social Security and the Public Sector: The Windfall Elimination Provision and the Government Pension offset// Compensation & benefits Review. 2009, Nr.20. <http://cbr.sagepub.com/content/41/5/34>; prisijungimo laikas: 2011-01-15.

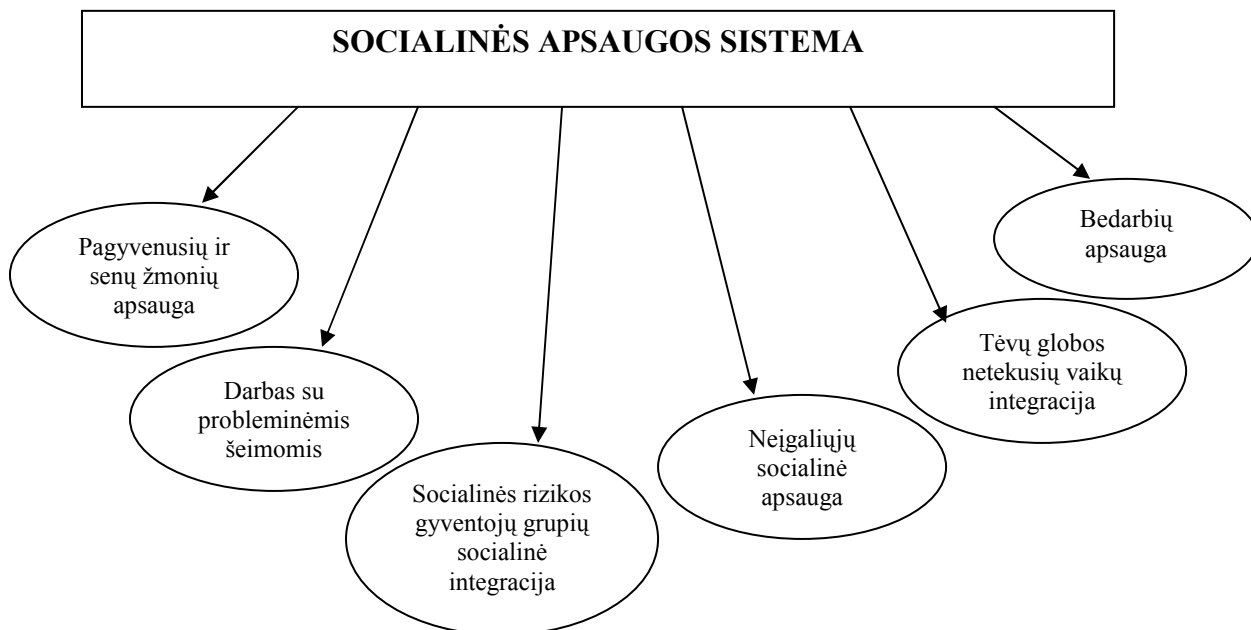
derinimą, vaikų apsaugą, moterų lygybę, būsto problemas, socialinę apsaugą bei kitas socialines paslaugas.

Remiantis Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymu, galima išskirti tokias socialinių paslaugų valdymo institucijas:

- Socialinės apsaugos ir darbo ministerija;
- Savivaldybės;
- Socialinių paslaugų priežiūros departamentas prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos.

Viena iš socialinės politikos veiklos sričių - socialinė apsauga. Socialinė apsauga gali būti apibūdinama kaip:

- Pašalpų ir paslaugų teikimas tam tikroms gyventojų grupėms;
- Apsauga nuo rizikos, susijusios su industrinės visuomenės atsiradimu ir vystymusi;
- Visapusiška žmogaus apsauga nuo lėšų praradimo;
- Visuma priemonių, kurių pagalba sukuriamas solidarumas tarp žmonių netekus (ar iškilus grėsmei netekti) darbo pajamų arba turėjusių ypatingų išlaidų (visuotiniiais pripažintais socialinės rizikos atvejais).

1 pav. Socialinės apsaugos sistema ir jos liečiamos visuomenės grupės (sudaryta autorės remiantis Lietuvos Respublikos Socialinių paslaugų įstatymu²²)

²² Lietuvos Respublikos Socialinių paslaugų įstatymas// Valstybės žinios. 2006, Nr. 17-589.

Socialinės apsaugos sistema – tai visuma valstybės nustatytų socialinių ekonominių priemonių, teikianti gyvenimui reikiamų lėšų ir paslaugų šalies gyventojams, kurie negali dėl įstatymuose numatytų priežasčių pakankamai apsirūpinti iš darbo ar kitų pajamų. Socialinės apsaugos sistema yra orientuota į kelias visuomenės grupes. Visuomenės grupės, kurias daugiausia liečia socialinės apsaugos sistema, pavaizduotos 1 paveiksle.

Lietuvos socialinės apsaugos sistemą sudaro dvi pagrindinės dalys: socialinis draudimas ir socialinė parama. Siekdama darbe išnagrinėti teorinius faktus, kuriais remiantis būtų galima patvirtinti arba paneigti iškeltą hipotezę, autorė socialinės apsaugos sistemą ir nagrinės būtent orientuodamasi į šias dvi sritis: socialinį draudimą ir socialinę paramą.

SOCIALINĖ APSAUGA			Specialios išmokos
Socialinis draudimas	Socialinė parama		
	Piniginės išmokos	Socialinės paslaugos	
1. Pensijų. 2. Ligos ir motinystės. 3. Sveikatos. 4. Nedarbo. 5. Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų.	1. Šalpos pensijos. 2. Išmokos šeimai. 3. Laidojimo išmokos. 4. Kompensacijos. 5. Kita.	1. Socialinės globos įstaigos. 2. Senelių, neįgaliųjų, našlaičių globos namai. 3. Dienos centrai. 4. Nakvynės namai. 5. Pagalba namuose. 6. Slauga namuose.	1. I ir II laipsnio valstybės pensijos. 2. Nukentėjusių asmenų valstybinės pensijos. 3. Pareigūnų ir karių valstybinės pensijos. 4. Mokslininkų valstybinės pensijos. 5. Teisėjų valstybinės pensijos. 6. Rentos buvusiems sportininkams. 7. Rentos signatarams. 8. Prezidento valstybinė renta. 9. Kompensacinės išmokos teatrų ir koncertinių įstaigų kūrybiniam darbuotojams.

2 pav. Socialinės apsaugos sistema

Šaltinis: A.Bitinas, J.Litvaitienė, J.Tartilas. Socialinės apsaugos teisė, 2011, P.37.

Į socialinės apsaugos sistemą taip pat įeina ir socialinės pašalpos, bet dėl darbo apimties ribotumo jos bus tik bendrai paminėtos ir smulkiau neanalizuojamos.

Socialinė parama kartu su socialiniu draudimu yra socialinės apsaugos dalis. Visos sritys, socialinis draudimas, socialinės pašalpos ir socialinė parama, yra vienos sistemos dalys, todėl yra vienos su kitomis susijusios bei viena kitą papildo. Socialinės paramos sistema buvo sukurta, siekiant papildyti socialinio draudimo sistemą. Remiantis Lietuvos Respublikos vyriausybės nutarimu „Dėl Socialinės paramos koncepcijos“ galima pateikti socialinės paramos apibrėžimą. „Socialinė parama – tai socialinės ekonominės, teisinės ir organizacinės priemonės, kuriomis siekiama sudaryti būtiniausias gyvenimo sąlygas asmenims (šeimoms), kurių darbo, socialinio draudimo ir kitokios pajamos dėl objektyvių, nuo jų nepriklausančių priežasčių yra nepakankamos, kad jie (jos) galėtų pasirūpinti savimi“.²³

Valstybinė socialinė parama, skirtingai nuo valstybės draudimo, nukreipta pirmiausia skurdo visuomenėje prevencijai. Tai reiškia, kad tai orientuota į tuos žmones, kurie laikinai ar visiškai negali savimi pasirūpinti. Autorė teigia, kad socialinės paramos pagrindinis skyrimo kriterijus yra nepakankamos šeimos ar vienišo asmens pajamos bei turto neturėjimas. Kai kuria socialine parama siekiama ir kitų tikslų. Pavyzdžiui, mokamos pašalpos vaikų išlaikymui, siekiama pagerinti Lietuvos demografinę padėtį ir panašiai. Atkreipiant dėmesį į darbo hipotezę ir solidarumo principo svarbą šio darbo temai, galima teigti, kad skurdo prevencija yra viena iš solidarumo principo reikšimosi apraiškų. Tai reiškia, kad turtingesni valstybės piliečiai solidarizuojasi su mažesnes pajamas turinčiais piliečiais. Nuo gaunamų didesnių pajamų moka didesnius mokesčius tam, kad pajamų netekusiems asmenims, arba asmenims, nesugebantiems savęs išlaikyti, būtų galima išmokėti pašalpas.

Kita Lietuvos socialinės apsaugos sistemos dalis yra socialinis draudimas. Remiantis Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos²⁴ pateiktais duomenimis galima teigti, kad Valstybinis socialinis draudimas – tai valstybės nustatytų socialinių ekonominių priemonių sistema, teikianti apdraustiesiems Lietuvos Respublikos gyventojams, taip pat įstatymo numatytais atvejais apdraustųjų šeimų nariams gyvenimui reikalingų lėšų ir paslaugų, jei jie negali dėl įstatymo numatytų priežasčių pasirūpinti savimi ar turi įstatyme numatytų svarbių priežasčių ir papildomų išlaidų. Socialinį draudimą Lietuvoje reglamentuoja Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas.²⁵ Pagal galiojančius įstatymus socialiniu draudimu privalomai draudžiami beveik visi ekonomiškai aktyvūs gyventojai, taip pat ir tie,

²³ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. gegužės 9d. Nutarimas Nr.360 „Dėl socialinės paramos koncepcijos“// Valstybės žinios. 1994, Nr.36-653.

²⁴ Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Socialinio draudimo sistema// <http://www.socmin.lt/index.php?499730076>; prisijungimo laikas: 2011-02-09.

²⁵ Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr.59-1153; 2005, Nr.71-2555.

kuriems nustatytos specialiosios socialinės išmokos. Autorė pastebi, kad pagal Lietuvos Respublikos įstatymus šis draudimas yra privalomas visiems, todėl reikalingos ir labai didelės valstybės pajamos, kad, esant reikalui, būtų galima socialiai draudžiamoms asmenų grupėms užtikrinti socialinę paramą. Dėl šios priežasties kiekvienas dirbantis asmuo privalo mokėti nustatyto dydžio mokesčių. Tokia sistema sukuria valstybės piliečių solidarumą. Bet toks solidarumas yra dirbtinis, nes piliečiai ne savo noru siekia solidarizuotis ir padėti asmenims, kuriems reikalinga pagalba. Tam juos „priverčia“ valstybės socialinės apsaugos sistema bei šią sistemą reglamentuojantys įstatymai. Armouras, Pitts, (2004) (Brian Armour, Melinda Pitts) bandė paskaičiuoti, kokio dydžio turi būti socialinės išmokos, kad jos būtų adekvačios gaunamoms pajamoms bei vėliau gaunamoms išmokoms. Taip pat buvo bandoma nustatyti ribinę mokesčių normą.²⁶ Jie priėjo išvadą, kad beveik nėra įmanoma nustatyti tos ribinės mokesčių normos, nes ji nuolat kinta, priklausomai nuo ekonominės situacijos, dirbančių ir nedirbančių asmenų santykio ir panašiai. Tokiais veiksmais siekiama įgyvendinti socialinio draudimo universalumo principą, kad jokia gyventojų grupė neliktų nuošalyje nuo socialinio draudimo suteikiamų teisių, o tuo pačiu ir pareigų. Kuriant socialinio draudimo sistemą, buvo siekiama pereiti nuo valstybės teikiamo „aprūpinimo“ negalintiems dirbti ir neturintiems pastovių pajamų gyventojams prie jų įmokomis įgyjamų teisių į išmokas, numatytas įstatymo. Socialinio draudimo sistemoje nėra jokių išskirtinių privilegijų ir teisių atskiroms socialinėms grupėms ar tam tikrų profesijų atstovams. Lietuvoje, kaip daugelyje pasaulio šalių, įteisintos šios tradicinės socialinio draudimo rūšys:

- Pensijų. Pagal Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymą, yra skiriamos senatvės, invalidumo, našlių ir našlaičių pensijos. Teisę gauti valstybinę socialinio draudimo pensiją turi nuolatiniai Lietuvos Respublikos gyventojai, kurie šio įstatymo nustatytą laiką buvo privalomai draudžiami arba patys draudėsi valstybiniu socialiniu pensijų draudimu. Lietuvos Respublikos piliečiai, nuolat gyvenantys užsienyje, turi teisę gauti valstybinę socialinio draudimo pensiją, kai tai nustatyta tarpvalstybinėmis sutartimis arba Lietuvos Respublikos Vyriausybės nustatyta tvarka. Lietuvoje nuolat gyvenantys užsienio piliečiai ir asmenys be pilietybės turi vienodą teisę gauti valstybinę socialinio draudimo pensiją pagal šį įstatymą, jeigu Lietuvos Respublikos įstatymai arba tarpvalstybinės sutartys nenustato kitokių šių asmenų pensinio aprūpinimo sąlygų.²⁷

²⁶ B. Armour, M. Pitts. Incorporating Insurance Rate Estimates and Differential Mortality into the Net Marginal Social Security Tax rate Calculation// Public Finance Review. 2004, Nr.32. <http://pfr.sagepub.com/content/32/6/588>; prisijungimo laikas: 2011-01-17.

²⁷ Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 59-1153; 2005, Nr.71-2555.

- Ligos ir motinystės. Ligos ir motinystės socialinis draudimas įstatymų nustatytais atvejais kompensuoja šios rūšies draudimu apdraustiems asmenims dėl jų pačių arba šeimos narių ligos, taip pat dėl motinystės, tėvystės, motinystės (tėvystės) dalį prarastų ar dėl dalyvavimo profesinės reabilitacijos programoje negautų darbo pajamų.²⁸
- Sveikatos draudimas. „Privalomasis sveikatos draudimas – valstybės nustatyta asmens sveikatos priežiūros ir ekonominių priemonių sistema, šio įstatymo nustatytais pagrindais ir sąlygomis garantuojanti privalomuoju sveikatos draudimu draudžiamiesiems asmenims, įvykus draudimui įvykiui, sveikatos priežiūros paslaugų teikimą bei išlaidų už suteiktas paslaugas, vaistus ir medicinos pagalbos priemones kompensavimą“.²⁹
- Nedarbo draudimas. „Nedarbo draudimas yra socialinio draudimo rūšis, kuri įstatymų nustatytais atvejais kompensuoja šios rūšies draudimu apdraustiems asmenims dėl nedarbo negautas pajamas arba jų dalį.“³⁰
- Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų draudimas. Nelaimingų atsitikimų darbe socialinis draudimas šio įstatymo nustatytais atvejais kompensuoja dėl draudiminių įvykių (nelaimingų atsitikimų darbe, pakeliui į darbą ar iš darbo ar profesinių ligų) negautas pajamas šios rūšies draudimu apdraustiems asmenims, o jų mirties dėl draudiminių įvykių atvejais – jų šeimos nariams. Nukentėjusiųjų gydymo ir medicininės reabilitacijos paslaugos kompensuojamos Sveikatos draudimo įstatymo nustatyta tvarka. Šis įstatymas netaikomas asmenims, kurie įstatymų nustatyta tvarka valstybės lėšomis yra apdrausti nelaimingų atsitikimų, susijusių su tarnyba, draudimu ir (arba) kurių profesinę veiklą reglamentuojančiuose teisės aktuose numatytas kompensacijų mokėjimas juos sužeidus arba jiems žuvus dėl tarnybos.³¹

Kiekviena socialinio draudimo rūšis yra aiškiai reglamentuota Lietuvos įstatymų ar teisės aktų. Tiksliai apibrėžiami asmenys, kurie gali gauti tam tikrą valstybės draudimo išmoką, bei visuomenės narių grupės, kurios yra socialiai draudžiamos. Idealiomis ekonominėmis sąlygomis toks tikslus reglamentavimas ir socialiai draustinių asmenų grupių sąrašas būtų garantas sklandžios socialinės apsaugos sistemos veikimui. Deja, bet tokios sąlygos galimos, tik esant stipriai ekonomikai. Darbo autorė pastebi, kad idealios ekonomikos sąlygomis būtų mažas bedarbių procentas, dirbantiems žmonėms būtų galimybė gauti didelį darbo užmokestį. Gaunant didesnę darbo užmokestį, būtų mokami didesni mokesčiai. Kadangi bedarbių procentas būtų mažas lyginant su dirbančių, valstybė turėtų skirti mažiau pašalpų. Šių dienų situacija yra priešinga. Valstybės socialinės apsaugos sistemos išmokos yra didesnės, nei yra surenkama

²⁸ Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 111-3574.

²⁹ Lietuvos Respublikos sveikatos draudimo įstatymas // Valstybės žinios. 1996. Nr. 55-1287; 2002, Nr. 123-5512.

³⁰ Lietuvos Respublikos nedarbo socialinio draudimo įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 4-26.

³¹ Lietuvos Respublikos nedarbo socialinio draudimo įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 4-26.

mokesčių iš dirbančių asmenų. Įstatymai, reglamentuojantys kiekvieną iš esamų socialinio draudimo rūšių, yra pateikti 1 priede. Darbo autorės manymu, paprastam Lietuvos piliečiui yra sudėtinga orientuotis tokioje gausybėje įstatymų bei teisės aktų. Tuo labiau, kad prie kiekvieno įstatymo yra gausybė pataisymų ir pakeitimų. Dėl šios priežasties dalis piliečių nežino, kokios išmokos jiems priklauso, už ką yra mokami tam tikri mokesčiai, ir kuo pagrįstas mokesčių mokėjimo bei gaunamų išmokų dydis. Dažniausiai pilietis žino, kad yra priskiriamas vienai ar kitai visuomenės socialinio draudimo grupei, bet negali paaiškinti, kaip tiksliai Lietuvoje veikia socialinės apsaugos sistema. Peržiūrėjus socialinės apsaugos sistemą reglamentuojančius įstatymus ir teisės aktus, taip pat teisės aktų projektus ir kitą socialinės apsaugos ir darbo ministerijos pateiktą informaciją, pastebėta, kad didžiausias pokytis įvyko tada, kai nuo 2004 m. sausio 1 d. įteisintas socialinio draudimo biudžeto atskyrimas nuo valstybės biudžeto. Tai reiškia, kad jo lėšos naudojamos tik Valstybės socialinio draudimo įstatyme numatytoms išmokoms. Pagal Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos pateiktus duomenis, pastebėta, kad pagrindinis dėmesys, koreguojant įstatymus, skiriamas socialinių draudimo išmokų pakeitimams. Nuo 2001 metų sausio 1 dienos įsigaliojus Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymui, ligos pašalpa už pirmas dvi dienas negali būti mažesnė nei 80 procentų ir didesnė nei 100 procentų kompensuojamo darbo užmokesčio. Nuo trečiosios dienos ligos pašalpa sudaro 85 procentų kompensuojamo darbo užmokesčio. Nuo 2008 m. rugpjūčio mėn. įtvirtinta, jog ligos pašalpa, tapus laikinai nedarbingam dėl audinių ląstelių ar organų paėmimo transplantacijos, donorystės tikslu, mokama 100 proc. pašalpos gavėjo kompensuojamo darbo užmokesčio iš Valstybinio socialinio draudimo fondo lėšų. Nuo 2009 m. gegužės mėnesio ligos pašalpa iš Valstybinio socialinio draudimo fondo lėšų nuo trečiosios iki septintosios (įskaitytinai) laikinojo nedarbingumo dienos mokama 40 procentų, o nuo aštuntosios laikinojo nedarbingumo dienos – 80 proc. pašalpos gavėjo kompensuojamojo uždarbio dydžio. Ligos pašalpa sergančiam šeimos nariui ar vaikui slaugyti yra mokama nuo pirmos dienos iš Valstybinio socialinio draudimo fondo lėšų ir yra lygi 85 proc. kompensuojamojo darbo užmokesčio.³² Tobulinant socialinio draudimo sistemą nuo 2009 m. sugriežtintos motinystės, motinystės (tėvystės) ir tėvystės pašalpų skyrimo sąlygos. Nuo 2009 m. liepos 1 d. moterims iki pirmosios nėštumo ir gimdymo atostogų dienos reikalaujamas ne trumpesnis kaip 9 mėnesių per paskutinius 24 mėnesius, o nuo 2009 m. spalio 1 d. – ne trumpesnis kaip 12 mėnesių per paskutinius 24 mėnesius ligos ir motinystės socialinio draudimo stažas. Nuo 2009 m. sausio 1 d. kompensuojamasis uždarbis, pagal kurį nustatomas motinystės, tėvystės ir motinystės (tėvystės) pašalpų dydis, yra apskaičiuojamas pagal apdraustojo asmens draudžiamąsias pajamas, turėtas per 9 kalendorinius mėnesius, nuo

³² Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Valstybinio socialinio draudimo kūrimasis ir plėtra 1991- 2010 metais// <http://www.socmin.lt/index.php?-1176188001> Prisijungimo laikas: 2011-03-02.

2009 m. liepos 1 d. – per 12 kalendorinių mėnesių, buvusių prieš nėštumo ir gimdymo, tėvystės arba vaiko priežiūros atostogų pradžios mėnesį. Tvirtinant 2010 metų Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetą, Seimas priėmė įstatymų pataisas, numatančias laikiną socialinių išmokų, tarp jų ir motinystės, motinystės (tėvystės) ir tėvystės pašalpų, mažinimą. 2009 metais pakeitus savarankiškai dirbančių asmenų ir autorių (atlikėjų, sportininkų) apmokestinamąją bazę tarifai 2010 ir 2011 metams pasikeitė. Pereinamojo laikotarpio tarifai liko tik ūkininkams ir jų partneriams bei asmenims, gaunantiems pajamas pagal autorines sutartis, pajamas iš sporto veiklos ar atlikėjo veiklos, kai asmuo turi darbdavį ir tuo pat metu Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo nustatyta tvarka privalomai draudžiamas visų rūšių socialiniu draudimu.³³ 2010 metų viduryje patikslinus Valstybinio socialinio draudimo įstatymą nustatyta, kad individualių įmonių savininkai ir ūkinių bendrijų nariai pensijų socialinio draudimo įmokas moka nuo pajamų, kurias pastarieji valstybinei mokesčių inspekcijai deklaruoja kaip su darbo santykiais susijusias pajamas.

2010 metais, Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2009-10-20 įsakymu Nr. A1-620 patvirtintos tarpžinybinės darbo grupės parengta valstybinio socialinio draudimo ir pensijų sistemos reformos koncepcija. Šios reformos pagrindiniai uždaviniai – sukurti finansiškai tvarią socialinio draudimo ir pensijų sistemą, padidinti socialinių išmokų sistemos aiškumą, skaidrumą ir taiklumą, sukurti veiksmingą nedarbingumo ir specialiųjų poreikių nustatymo ir kontrolės sistemą, pasiekti, kad socialinio draudimo ir kitas socialines išmokas administruojančios institucijos veiktų efektyviai.³⁴ Šioje socialinės apsaugos ir darbo koncepcijoje aptariama esama situacija ir pateikiamos išvados, kad pagal Eurostat demografines projekcijas, nuo 2009 iki 2060 metų gyventojų Lietuvoje sumažės iki 2,5 mln. žmonių. Be to, sumažės darbingo amžiaus (15-64 metų) gyventojų nuo 58,6 iki 41,4 procentų (procentais nuo visų gyventojų), o senyvų (65 metų ir vyresnių) gyventojų išaugs daugiau nei du kartus nuo 16 iki 32,7 procentų. Tai reiškia, kad vietoj dabartinio darbingo amžiaus žmonių ir vyresnių nei 65 metų amžiaus žmonių santykio 1,6 liks tik 1. Didžiausias sumažėjimas numatomas 2015–2035 metais, kai demografinio bumo kartos atstovai eis į pensiją. Remiantis minėtomis projekcijomis, nuo 2008 iki 2060 metų prognozuojamas didžiulis (daugiau nei 1,5 karto) išlaidų socialinės apsaugos (socialinio draudimo ir valstybinėms) pensijoms padidėjimas (nuo 7,4 proc. BVP 2008 m. iki 11,6 proc. BVP). Nuo 2004 m. vykdomos pensijų reformos, kuomet dalis socialinio draudimo įmokos nukreipiama į privatų kaupimą ir ta dalimi mažėja socialinio draudimo pensijų teisės, stabilizuoja pensijų išlaidas ties 4 proc. nuo BVP riba ir nuo 2030 m. pradeda ryškiau jas mažinti

³³ Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Valstybinio socialinio draudimo kūrimasis ir plėtra 1991- 2010 metais// <http://www.socmin.lt/index.php?-1176188001>; prisijungimo laikas: 2011-03-05.

³⁴ Darbo grupė. Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2009-10-20 įsakymu Nr. A1-620 patvirtintos tarpžinybinės darbo grupės parengta valstybinio socialinio draudimo ir pensijų sistemos reformos koncepcija// <http://www.gausiseima.lt/Naujienos-21> ; prisijungimo laikas: 2011-02-09.

(iki 3,2 proc. BVP 2060 m.). Tuo tarpu valstybės išsipareigojimai mokėti bazinę pensiją, šalpos ir našlių pensijas, nuolat auga – nuo 4 proc. BVP iki 2019 m. iki 6,9 proc. 2060 m.³⁵ Apibendrinus valstybinio socialinio draudimo plėtrą ir socialinio draudimo reformos koncepciją, pastebimas žymus išmokų dydžio mažėjimas. Taip pat, siekiant, kad valstybinis socialinis draudimas būtų veiksnus ir ateityje, yra būtinas pensinio amžiaus ilginimas.

1 priedo lentelėje pateiktoms asmenų grupėms, įstatymų numatyta tvarka yra mokamos draudimo išmokos. Pagal mokėjimo laiką socialinio draudimo išmokos gali būti suskirstytos į trumpalaikes ir ilgalaikes. Taip pat per socialinio draudimo sistemą yra mokamos ir kitos išmokos. Išlaidas pensijoms bei pašalpoms lemia įstatymų apibrėžti socialinės apsaugos išsipareigojimai. Jie paprastai nustato išmokų gavėjus, kvalifikacines sąlygas, kurias turi tenkinti šie asmenys, išmokos dydžio apskaičiavimo formulę ir tos išmokos didinimą, vykstant infliacijai ir kylant gyvenimo lygiui. Tačiau išlaidas sąlygojantys veiksniai trumpalaikėms ir ilgalaikėms išmokoms skiriasi. Šiuo metu pagal galiojančius Lietuvos Respublikos įstatymus ir kitus teisės aktus gali būti mokamos šios ilgalaikės išmokos:

- senatvės,
- invalidumo (netekto darbingumo),
- našlių ir našlaičių pensijos,
- išankstinės senatvės pensijos,
- pensijos netekus maitintojo;
- už išstarnautą laiką.

Socialinių išmokų dydžius ir išmokų skyrimo tvarką reglamentuoja Lietuvos Respublikos įstatymai. Koordinuojant socialinės paramos ir draudimo sistemų sąveiką, svarbiausia yra išvengti situacijos, kad asmenys, kurie gauna socialinio draudimo išmokas, nepakliūtų ir į socialinės paramos sistemą. Bet to išvengti ne visada pavyksta. Valstybinio socialinio draudimo ir pensijų sistemoje ekonominio sunkmečio laikotarpiu išryškėjo egzistuojančios esminės sistemos trumpalaikės ir ilgalaikės problemos, neleidžiančios užtikrinti šios sistemos subalansuotumo, ilgalaikio finansinio tvarumo, išmokų pakankamumo ir taiklumo bei efektyvaus sistemos administravimo.³⁶ Visgi galima teigti, kad dauguma gyventojų turi teisę gauti išmokas iš socialinės apsaugos sistemos. Vieniems tai priklauso, nes jie yra dirbantys ir mokesčius mokantys asmenys, kitiems išmokos skiriamos dėl tam tikrų, įstatymuose numatytų,

³⁵ Darbo grupė. Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2009-10-20 įsakymu Nr. A1-620 patvirtintos tarpžinybinės darbo grupės parengta valstybinio socialinio draudimo ir pensijų sistemos reformos koncepcija// <http://www.gausiseima.lt/Naujienos-21>; prisijungimo laikas: 2011-02-09.

³⁶ Darbo grupė. Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2009-10-20 įsakymu Nr. A1-620 patvirtintos tarpžinybinės darbo grupės parengta valstybinio socialinio draudimo ir pensijų sistemos reformos koncepcija// <http://www.gausiseima.lt/Naujienos-21>; prisijungimo laikas: 2011-02-09.

aplinkybių.³⁷ Weleris (2006) (Christian Weler) jau anksčiau nagrinėjo socialinės apsaugos sistemos privatizavimo galimybę. Tada darbuotojams būtų leista dalį pinigų, kurie dabar skirti socialinės apsaugos sistemai, dėti į privačias sąskaitas. Bet jo manymu, tai sukeltų didelę sumaištį rinkoje, nes išryškėtų skirtumai tarp tų, kurių pajamos yra didesnės. Mažesnes pajamas gaunantys asmenys būtų dar labiau atskiriami nuo turtingesnių.³⁸ Autorės manymu, jei socialinės apsaugos sistema būtų privatizuota, kaip teigia Weleris (2006), būtų galima aiškiai pamatyti, kiek veiksnius ir gajus yra solidarumas socialinėje sistemoje. Tada paaiškėtų, kiek valstybės piliečiams šis principas svarbus ir reikšmingas, nes tada solidarumas nebebūtų tik valstybės „primestas“ įstatymų forma.

Eiliniam Lietuvos piliečiui sunku susigaudyti tarp tokios gausybės įstatymų bei norminių aktų, dėl to sudėtinga objektyviai vertinti socialinės apsaugos veiklą bei paslaugas Lietuvoje. Bet autorė sutinka, kad svarbu, jog keičiantis ekonominei situacijai, būtų koreguojami ir įstatymai, susiję su socialine apsauga. Kas tinka vienu laikotarpiu, gali būti pasmerkta žlugimui kitu. Dėl to labai svarbu nuolat sekti ekonominę padėtį, gyventojų migraciją bei derintis prie to laikotarpio situacijos. Deja, dažnai sprendimai yra priimami pavėluotai ir socialinės apsaugos sistema, veikdama pagal galiojančius Lietuvos įstatymus, nebegali tinkamai ir pilnavertiškai funkcionuoti bei atlikti pagrindinės savo funkcijos – užtikrinti socialinę apsaugą savo valstybės piliečiams. Kaip Lietuvos piliečiai vertina Lietuvos socialinės apsaugos sistemą, ar sistema jiems yra aiški ir priimtina, autorė tyrinės empirinio tyrimo metu. Gauti rezultatai bus lyginami su ES reglamentų esminiais principais, kurie koordinuoja Europos valstybių socialinę politiką.

1.2. Socialinės apsaugos modeliai Europoje

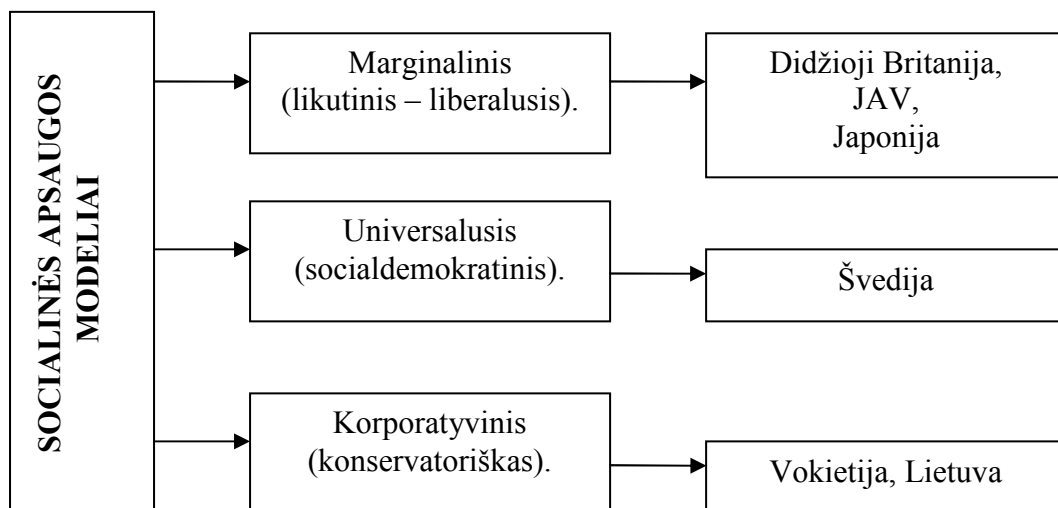
Per trumpą Nepriklausomybės laikotarpį Lietuva sugebėjo sukurti socialinės apsaugos sistemą, iš esmės atitinkančią Europos tradiciją ir Europos Sąjungos reikalavimus. Kaip ir daugelyje šalių, atskiros socialinės apsaugos schemas aprėpia pagrindines socialines rizikas: senatvę, ligą, neįgalumą, našlystę, nedarbą, šeimos naštą. Socialinę apsaugą gyventojams laiduoja parengta ir nuolat tobulinama atitinkama teisinė bazė bei sukurta adekvati institucinė sistema.³⁹

³⁷ J. G. Kilgour . Social Security and the Public Sector: The Windfall Elimination Provision and the Government Pension offset// Compensation & benefits Review. 2009, Nr. 20. <http://cbr.sagepub.com/content/41/5/34> ; prisijungimo laikas: 2011-01-15.

³⁸ Ch. Weller. Gambling with Retirement: Market Risk Implications for Social Security Privatization// Review of Radical Political economics. 2006, Nr.38. <http://rrp.sagepub.com/content/38/3/334>; prisijungimo laikas: 2011-01-08.

³⁹ Socialinė apsauga// http://www.sti.lt/leid_pristat/tekstai/europa/ii_dalis.pdf ; prisijungimo laikas: 2011-02-09.

Pasaulyje yra daug socialinės apsaugos administravimo, taip pat socialinės apsaugos programų ir politikos krypčių, kurių požymiai derinasi prie kintančių ir naujų iššūkių.⁴⁰ Socialinės apsaugos sistema, kaip ir dabar, skirtingose valstybėse buvo skirtinga, nes skirtingos šalys pasirinko skirtingus kelius savo socialinei apsaugai vykdyti. Taigi palaipsniui susiformavo trys socialinės apsaugos modeliai: marginalinis, universalusis ir korporatyvinis (3 paveikslas).

3 pav. Socialinės apsaugos modeliai, bei šalys, kuriose jie taikomi (sudaryta autorės, remiantis Pieters D. Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus. Vilnius: Eugrimas, 1998.)

Šie modeliai susiformavo todėl, kad kiekvienos valstybės socialinė apsauga vystėsi veikiamą skirtingų aplinkybių. Taip pat labai svarbūs yra valstybės vaidmens socialinės apsaugos principai. Jie glaudžiai siejasi su socialinės apsaugos modeliais. Pagal šiuos tris socialinės apsaugos modelius galima išskirti tris valstybės tipus: liberali valstybė, socialdemokratinė valstybė ir konservatyvaus tipo valstybė. Norint suprasti, koks skirtumas yra tarp šių socialinės apsaugos modelių, autorės manymu, reikalinga išsiaiškinti, kokius bruožus turi kiekvienas modelis atskirai.

Marginalinis (likutinis – liberalusis). Šio socialinės apsaugos modelio pavyzdžiai yra Didžiosios Britanijos, JAV, Japonijos socialinių paslaugų modeliai. „Valstybė remiasi principu teikti paramą tiems, kurių pajamos mažesnės už nustatytą ribą.“⁴¹ Tai modelis, orientuotas į asmeninę atsakomybę už savo gerovę. Apibendrintai galima teigti, kad čia socialinė parama taikoma tik tiems, kurie atsiduria skurde. Šio tipo gerovės valstybė pirmenybę teikia rinkai. Tai

⁴⁰ R. McKinnon. The ISSA and Dynamic Social security: Global Social Governance and Local Social Action// Global Social Policy. 2009, Nr. 9. <http://gsp.sagepub.com/content/9/1/63>; prisijungimo laikas: 2010-12-16.

⁴¹ Guogis A., Bernotas D., Ūselis D. Lietuvos politinių partijų samprata apie socialinę apsaugą. Vilnius: Eugrimas, 2000. P.88.

reiškia, kad valstybė garantuoja tik minimalią paramą savo piliečiams ir stengiasi, kad pats pilietis užsitikrintų savo gerovę, pasikliaudamas rinka. „Liberalioje socialinėje politikoje rinka, bet ne valstybė garantuoja didžiausią dalį gerovės, o valstybė stengiasi sušvelninti tik skurdo, nelygybės, nedarbo problemas nedidelėmis išmokomis.“⁴² Pagal kai kurių mokslininkų teiginius, šioje socialinės apsaugos sistemoje nėra sistemos veikimo „saugiklio“. Ši socialinės apsaugos sistema tol funkcionuoja sklandžiai, kol yra gera ekonominė situacija. Wolfsonas (2006) (Martin Wolfson) iškėlė ir neoliberalaus modelio idėją, kad reikia taupyti ir ruoštis galimiems ekonominiams nuosmukiams. Jei tai nebus padaryta, tada ekonominio nuosmukio atveju socialinės apsaugos sistema nebegalės funkcionuoti tinkamai.⁴³ Autorė taip pat pritaria šiai Wolfsono (2006) minčiai, o dabartinė Lietuvos situacija socialinės apsaugos sistemoje tą patvirtina. Taip pat autorės manymu, valstybė visada turi ruoštis galimiems ekonominiams nuosmukiams, nesvarbu kokiam socialinės apsaugos modeliui priklausytų.

Universalusis (socialdemokratinis) modelis. Tai šiaurės šalių modelis. Remiantis Guogiu, Bernotu, Ūseliu (2000), šio modelio pagrindinis bruožas tas, kad čia parama teikiama visiems asmenims, paveiktiems socialinės rizikos. „Socialinėje - demokratinėje gerovės valstybėje visos pašalpos mokamos valstybės ir kiekvienas turi vienodas teises gauti gerovės valstybės teikiamas paslaugas neatsižvelgiant į jo lytį, rasę, šeimyninę padėtį. Tokia valstybė stengiasi pašalinti skurdo, nedarbo, nelygybės problemas ir neleisti joms atsirasti. Yra pasiekama efektyvi mokesčių politika didelėmis išmokomis, nedarbo, motinystės ir kitais atvejais, integruodama visas šalies politines ir visuomenines jėgas. Socialinė demokratinė gerovės valstybė yra universali ir skatina lygybę.“⁴⁴ Ji remiasi universaliu gerovės prieinamumu visiems gyventojams. Šiam modeliui būdingas labai stiprus socialinis solidarumas. Universaliojo socialinės apsaugos modelio valstybėse pirmenybė teikiama pirmiausia valstybei, nes čia būtent valstybė prisiima didžiausią atsakomybę užtikrinti kiekvienam valstybės piliečiui materialinę gerovę. Taip pat valstybė, su šio modelio socialine apsauga palaiko visiško užimtumo politiką, suteikdama kiekvienam piliečiui darbo vietą ir užmokestį, tenkinantį individo poreikius. Šio socialinės sistemos modelio pavyzdys yra Švedijos socialinės apsaugos sistema.

Korporatyvinis (konservatoriškas). Vidurio Europos, dar kitaip vadinamas Bismarko modelis. Bismarko modelis – socialinės apsaugos sistema, sukurta pagal Vokietijos valstybės vadovo Oto Bismarko (Otto Von Bismarck, 1815-1898) pasiūlymus, kai valstybės tikslas yra rūpintis visų gyventojų gerove, ypač palaikant labiausiai remtinus gyventojus ir pasitelkiant tam tikras institucijas bei bendruomenės išteklius. Lyginant su liberaliuoju modeliu, šis modelis yra

⁴² Pieters D. Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus. Vilnius: Eugrimas, 1998. P.129.

⁴³ M. Wolfson, Neoliberalism and Social Security// Review of Radical Political Economics. 2006. Nr.38. <http://rrp.sagepub.com/content/38/3/319>; prisijungimo laikas: 2011-01-16.

⁴⁴ Pieters D. Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus. Vilnius: Eugrimas, 1998. P.129.

socialiesnis. „Ši parama teikiama tik tiems, kurie mokės socialinio draudimo įmokas.“⁴⁵ Bismarko modelis orientuotas į darbą, kaip gerovės šaltinį. Jis remiasi įmokų sistema. Pagal šį socialinės apsaugos modelį valstybės tikslas yra rūpintis visų gyventojų gerove, ypač palaikant labiausiai remtinus gyventojus ir pasitelkiant tam tikras institucijas bei bendruomenės išteklius.⁴⁶ Pieterso (1998) teigimu, korporatyvinio (konservatoriško) modelio svarbiausia charakteristika yra įsipareigojimas socialiai apsaugoti šeimą, remiantis tradicijomis. Socialinės paslaugos teikiamos tik tada, kai šeima jau nebepajėgia susitvarkyti su iškilusiomis gerovės problemomis. Galima teigti, kad toks tipas stengiasi išlaikyti klasinę priklausomybę ir statusą per socialinio draudimo schemų įvairovę. Tai reiškia, kad nevienodą statusą turinčios šeimos turi teisę į skirtingas socialines išmokas ir paslaugas. Konservatyvusis socialinės apsaugos tipas yra vidurys tarp liberalios socialinės apsaugos modelio ir socialdemokratinio. Šis socialinės apsaugos modelis yra taikomas Vokietijoje. Lietuvoje šio modelio dalis yra Sodra, kurios išmokos priklauso nuo darbo rinkos funkcionavimo. Šis modelis gerai veikia tada, kada gera šalies ūkio padėtis, kai plečiasi darbo rinka, kai auga ekonomika. Bet ekonominei situacijai staigiai pasikeitus, atsiranda problema - valstybei nebeužtenka lėšų socialinėms išmokoms ir pašalpoms mokėti.

Tris socialinės apsaugos modelius mokslininkai vėliau papildė dar vienu reikšmingu, taip vadinamu, Pietų Europos modeliu, kuris turi daug sąsajų su Lotynų Amerikos ir kitų besivystančių šalių praktika. Tai tas pats bismarkinis – korporatyvinis modelis, tačiau labai fragmentuotas, išskaidytas. Pietų Europos modeliui dar yra būdinga tai, kad jis pasižymi klientelizmu. Klientelizmas (*lot. clientela – globa*) – tai socialinių mainų įvairiomis paslaugomis forma biurokratinių ar politinių valdžios institucijų viduje. Čia tarp stipresniųjų (patrono) ir silpnesniųjų (klientų) susiklosto tarpusavio priklausomybė: stipresni rūpinasi silpnesniais, o šie už tai atsilygina. Tai labai reikšmingas bruožas, į kurį reikia atkreipti dėmesį, aiškinantis Lietuvos socialinę tikrovę. Labai dažnai, gal ir teisingai, pabrėžiama, kad mūsų nomenklatūrinės pensijos, specialios pensijos yra tarybinių laikų reliktas. Tačiau kai kuriose Rytų Europos ir Lotynų Amerikos šalyse, kurios neturėjo jokios sovietinės patirties, taip pat egzistuoja specialios išmokos. Reikia pastebėti, kad analizuojant Lietuvos situaciją nepakanka remtis vien tik sovietinio palikimo argumentais.⁴⁷ Pietų Europos modelis. Sveikatos apsauga universali, o socialinėje apsaugoje linkstama į socialinį draudimą. Ryškus fragmentavimas yra daugelio specialių sistemų buvimas. Gana didelės pensijos, bet grėsmingas lėšų deficitas. Pagrindinis

⁴⁵ Guogis A., Bernotas D., Ūselis D. Lietuvos politinių partijų samprata apie socialinę apsaugą. Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 88.

⁴⁶ Socialinės apsaugos terminų žodynas// <http://www.sec.lt/pages/zodynas/paaiskinimai/B.html> ; prisijungimo laikas: 2011-02-09.

⁴⁷ Guogis A. Socialinės politikos modeliavimas Europos integracijos procese: Lietuvos atvejis// Pranešimas skaitytas Socialdemokratinės minties instituto konferencijoje „Gerovės valstybė“. Vilnius: 2006.

Europos modelio bruožas, kitoks negu Jungtinių Valstijų, yra ilgalaikių tikslų turėjimas (ilgalaikė orientacija): finansinės komercinių bankų investicijos, kaip ir valdymo monetarinės iniciatyvos, lemia tam tikrą ekonominį stabilumą. Ilgalaikis užimtumas ir socialinės apsaugos sistema įgalina dirbančių ir galimų bedarbių dalį siekti ilgalaikės orientacijos, t. y. toleruoti trumpalaikius modernizacijos sukeltus sunkumus.⁴⁸

Šie socialinės apsaugos modeliai kartais vadinami socialinės gerovės modeliais. Jie sukurti, siekiant kelti žmonių gyvenimo kokybę šalyje, kurioje yra taikomi. Be abejonės, socialinės apsaugos sistema kiekvienoje valstybėje yra skirtinga, dėl to šie modeliai yra glaudžiai susiję su valstybės vaidmeniu socialinės apsaugos sistemoje. Pagal Pietesrą (1998), realybėje visiškai idealūs socialinės gerovės modeliai neegzistuoja, nes kiekvienas iš šių modelių turi tiek privalumų, tiek trūkumų.

„Lietuvos socialinės apsaugos modelis, taip kaip ir platesne prasme socialinės politikos (gerovės) modelis bendriausia prasme atitinka bismarkinį, korporatyvinį – konservatyvųjį tipą, kuriam būdinga socialinių išmokų sistema, priklausanti nuo dirbančiojo buvusio (ar esamo) dalyvavimo darbo rinkoje rezultatų. Jeigu dirbančiojo atlyginimas ir darbo stažas (o kartu – ir įmokos) buvo didesni, tai dirbantysis įgyja teisę į didesnę socialinę išmoką socialinės rizikos pasireiškimo atveju. Tokia sistema buvo sugalvota kanclerio Bismarko Vokietijoje dar 19-ame amžiuje, bet išliko ir sustiprėjo beveik visose kontinentinėse Europos šalyse 20 – am amžiuje.“⁴⁹ Kadangi Lietuvos socialinės apsaugos sistemai labiausiai būdingi korporatyvinio modelio bruožai, tai čia didžiausią socialinės apsaugos dalį sudaro valstybinis socialinis draudimas, apimantis tokias draudimo šakas kaip pensijų draudimas, ligos ir motinystės draudimas, sveikatos draudimas, draudimas nuo nedarbo bei draudimas nuo nelaimingų atsitikimų darbe.⁵⁰

Apibendrinus vyraujančių socialinių modelių Europoje, galima teigti, kad Europos socialinių modelių galima apibrėžti kaip Europos Bendrijos/Europos Sąjungos ir valstybių narių teisinių aktų rinkinį, taip pat kaip daugelį priemonių, įgyvendintų skatinant nuosekliai ir visapuse socialinę politiką Europos Sąjungoje. „Specifinės esminės Europos modelio vertybės Sąjungos plėtros kontekste apima demokratiją, individualias teises, laisvas kolektyvines derybas, lygias galimybes visiems, socialinę gerovę ir solidarumą bei socialinę apsaugą kaip visumą“.⁵¹

Europos Sąjungos šalyse socialinės apsaugos sistemos yra labai išsivysčiusios ir kiekvienoje šalyje yra taikomas vienas iš šių modelių. Darbo autorė pastebi, kad negalima teigti, jog vienoje ar kitoje šalyje egzistuoja būtent vienas ar kitas socialinės apsaugos modelis. Autorė

⁴⁸ Dromantienė L. Socialinės Europos kūrimas. Vilnius: M.Romerio Universitetas, 2008. P.65.

⁴⁹ Guogis A. Dėl Lietuvos socialinės apsaugos sampratos// <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2007-07-17-arvydas-guogis-del-lietuvos-socialines-apsaugos-sampratos/4433>; prisijungimo laikas: 2011-02-09.

⁵⁰ Socialinė apsauga// http://www.sti.lt/leid_pristat/tekstai/europa/ii_dalis.pdf; prisijungimo laikas: 2011-02-09.

⁵¹ Dromantienė L. Socialinės Europos kūrimas. Vilnius: M.Romerio Universitetas, 2008. P.77.

daro išvadą, kad vykstant integraciniams procesams pamažu visi socialinės apsaugos modeliai persipina tarpusavyje ir ima panašėti. Bet vis dėl to, faktas yra tas, kad Europos valstybės kol kas neturi vieningo socialinio modelio. Dėl tos priežasties labai populiarus „darbo jėgos emigravimas“, kada valstybės piliečiai, būdami nepatenkinti savo šalies socialinės apsaugos sistema, emigruoja į kitą, jų manymu, jiems priimtinesnę socialinės apsaugos sistemą turinčią valstybę.

1.3. Socialinio solidarumo principo socialinės apsaugos sistemoje samprata

Išsiaiškinus, kokia socialinės apsaugos sistema yra Lietuvoje, bei bendrai aptarus, kokie pagrindiniai socialiniai modeliai vyrauja mūsų šalyje (o tuo pačiu ir visoje Europoje), yra tikslinga išnagrinėti ir socialinio solidarumo socialinės apsaugos sistemoje sampratą bei kaip solidarumas šioje sistemoje pasireiškia. Siekiant patvirtinti arba paneigti šio darbo pradžioje iškeltą hipotezę, kad socialinės apsaugos sistema plėtojama vadovaujantis solidarumo principu, pirmiausia reikia panagrinėti, kaip yra apibrėžiamas solidarumas apskritai.

Sociologai skiria įvairius solidarumo tipus, kurie reiškiasi kartu įvairiomis kombinacijomis. Analizuojant solidarumo motyvus, išryškėja du požūriai: pirmasis pabrėžia instrumentinius ir utilitaristinius motyvus, antrasis – vertybėmis ir socialiniais jausmais grindžiamus įsipareigojimus.⁵²

Britų sociologas Baumanas teigia, kad šiuolaikinei visuomenei trūksta šeimos narių bendrų gėrybių ir paslaugų, kaimyniškos pagalbos, draugų bendradarbiavimo. Kitaip tariant, šiuolaikinei visuomenei trūksta tų motyvų ir veiksmų, kurie palaiko žmogiškuosius ryšius ir skatina ilgalaikius įsipareigojimus, t. y. trūksta solidarumo.⁵³ Šiuo laikotarpiu, kai visuomenė darosi vis labiau individualizuota ir kultūriškai įvairi, yra būtina sukurti naujas solidarumo principo atmainas ir jas taikyti socialinėje apsaugos sistemoje. Dabar egzistuojantis solidarumas yra nutolęs nuo realios gyvenimiškos realybės, ir daugiau likęs kaip įstatyminė norma.⁵⁴

Solidarumo terminas yra kilęs iš lotynų kalbos žodžio *solidare* – sutvirtinti, suderinti dalis taip, kad jos suformuotų tvirtą visumą.⁵⁵ Bet solidarumą galima apibūdinti ir kitais žodžiais. Autorė pastebi, kad visuomenėje solidarumas dažniau suprantamas kaip vieningumas, tarpusavio

⁵² Bieliauskaitė J. Solidarumo vaidmuo socialinėje teisinėje valstybėje. Vilnius: M. Romerio Universitetas, 2009. P.13.

⁵³ Markauskaitė Ž. Subsidiarumo ir solidarumo reikšmė nevyriausybių organizacijų organizuojamoms bei teikiamoms socialinėms paslaugoms Lietuvoje// Profesinės studijos: teorija ir praktika. 2005, Nr.1. P.2.

⁵⁴ S. Juul. Solidarity and social Cohesion in Late Modernity: A Question of Recognition, Justice and Judgement in Situation// European journal of Social Theory. 2010, Nr.13. <http://est.sagepub.com/content/13/2/253> ; prisijungimo laikas: 2011-01-15.

⁵⁵ Arlauskas, S. Turiningieji teisės pagrindai. Pagrindinių subjektinių teisių teorijos metmenys. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004, P. 223.

parama, interesų bendrumas. Kadangi solidarumo sąvokai apibrėžti galima pasirinkti kelis apibrėžimus, galima teigti, kad solidarumas yra sunkiai pamatuojama, nevienareikšmė sąvoka. Prancūzų klasikinės sociologijos mokyklos pradininkas Durkheimas, remdamasis darbo pasidalijimo visuomenėje analize, skyrė „mechaninį“ ir „organinį“ solidarumą.⁵⁶ Mechaninis solidarumas yra dirbtinai sukurtas reiškinys. Organinis solidarumas – kada valstybės piliečiai solidarizuojasi skatinami vidinių paskatų, niekieno neverčiami. Empirinio tyrimo metu autorė sieks išsiaiškinti, kuris socialinio solidarumo tipas vyrauja Lietuvos socialinės apsaugos sistemoje. Konstitucinio teismo 1997 m. kovo 12 d. nutarimu, socialinės apsaugos priemonės išreiškia visuomenės solidarumo idėją, padeda asmeniui apsaugoti nuo galimų socialinių rizikų. Pilietinėje visuomenėje solidarumo principas nepaneigia asmens atsakomybės už savo likimą. Konstitucijoje yra įtvirtintas visuomenės solidarumo principas, kadangi joje, Konstitucinio Teismo teigimu (1997 m. gruodžio 18 d. nutarimas), yra įtvirtinta valstybės priedermė rūpintis piliečiais, kurie dėl įstatymuose numatytų priežasčių negali apsirūpinti iš darbo ir kitokių pajamų arba yra nepakankamai aprūpinti.

Solidarumas Europos bendrijoje yra esminis principas, grindžiamas pasidalijimu: tiek privalumais (tai yra gerove), tiek problemomis vienodai ir lygiavertiškai tarp visų visuomenės narių.⁵⁷ Markauskaitės (2005) teigimu, pats solidarumo principas yra priešingas totalitarizmui, kuris nepaiso visuomenės reikalavimų. Taip pat yra priešingas kolektyvizmui, kuris neatsižvelgia į atskiro individo poreikius, ir liberalizmui, kuris nekreipia dėmesio į kitus bei į visuomenės reikalavimus.

Solidarumui, kaip visuomenės stabilumo palaikymo priemonei, gali turėti įtakos instrumentiniai, individualistiniai ar vertybėmis bei socialiniais jausmais grįsti motyvai. Priklausomai nuo valstybės bei visuomenės santykio interpretacijos solidarumas gali reikštis įvairiomis formomis. Straipsnyje skiriamos dvi pagrindinės solidarumo formos liberalia tradicija grindžiamas instrumentinis (rinkos) solidarumas ir komunitarine tradicija besiremiantis socialinis (kartu) solidarumas.⁵⁸ Pagrindinis šiuolaikinių sociologų tikslas – išsiaiškinti, kokie yra solidarumo motyvai. Vieni jų, analizuodami solidarumo motyvus, pabrėžia instrumentalizmą ir utilitarizmą, kiti – vertybes ir socialiniais jausmais grindžiamus įsipareigojimus.

Visos sociologų iškeltos ir nagrinėjamos solidarumo teorijos pabrėžia asmens priklausymą konkrečiai individų grupei. Šiuo atveju galima kalbėti apie etninį, kultūrinį, kartu solidarumą arba – „mes“ solidarumą, kuris ne anonimiškai vienija bet kurį bet kurios visuomenės

⁵⁶ Bieliauskaitė J. Solidarumo vaidmuo socialinėje teisinėje valstybėje. Vilnius: M. Romerio Universitetas, 2009. P.3.

⁵⁷ Solidarity principle// <http://www.eurofound.europa.eu/areas/industrialrelations/dictionary/definitions/solidarityprinciple.htm> ; prisijungimo laikas: 2011-02-05.

⁵⁸ Bieliauskaitė J. Solidarumo vaidmuo socialinėje teisinėje valstybėje. Vilnius: M. Romerio Universitetas, 2009. P.2.

nari, tačiau egzistuoja konkrečiose, savo tradicijas ir specifiką turinčiose bendruomenėse. Būtent taip solidarumas reiškiasi ir socialinės apsaugos sistemoje.

Socialinė sistema skirsto individus pagal grupes: pagyvenę žmonės, bedarbiai, probleminės šeimos, bedarbiai, socialiai draustieji asmenys ir kiti. Paprastai kiekviena individų grupė susidaro, kai asmuo atitinka tam tikrus kriterijus, ar turi tam tikrų bruožų, kurie yra apibrėžti socialinę apsaugą reglamentuojančiais įstatymais. Kadangi šiais laikais labai paplitęs reiškinys yra emigracija, valstybių piliečiai darosi daugiataučiai. Čia atsiranda problema, kaip kitos tautos pilietį „įlieti“ į socialinės apsaugos sistemą taip, kad asmuo tikrai jaustų poreikį būti solidariu su tos šalies piliečiais. Čia kylanti problema yra ne techninė (kai oficialiai dirbdamas asmuo moka mokesčius ir automatiškai tampa priklausomu socialinės apsaugos sistemai), bet moralinė.⁵⁹ Šią problemą nagrinėja ir Vasta (2010), teigdamas, kad demokratijos vertybės bus sunaikintos per didelį emigrantų skaičių. Pagal jį, nykstančios vertybės daro neigiamą įtaką socialinei apsaugos sistemai bei piliečių solidarumo jausmui, kuris yra būtinas, kad socialinė apsauga funkcionuotų tinkamai.⁶⁰ Toks žmonių grupavimas, paremtas tam tikrais bruožais ir kriterijais, sukuria tos grupės solidarumą. Solidarumas valstybės socialinės apsaugos sistemoje pasireiškia ir jos siekiu padėti tam tikroms individų grupėms, kurie nebegali savimi pasirūpinti. Čia solidarizuojasi visi valstybės piliečiai. Kaip pavyzdys gali būti toks, kad dirbantys žmonės moka mokesčius į valstybės biudžetą, iš kurio nedarbingiems žmonėms gauna nedarbingumo pašalpas, yra mokamos pensijos ir kitos socialinės išmokos bei pašalpos. Autorė sutinka su Markauskaitės (2005) išsakyta nuomone, kad valstybė nesikiša tol, kol nėra išnaudojami visi galimi, prieinami artimiausios aplinkos pagalbos resursai. Valstybė turėtų būti tik garantija, paskutinė, tačiau užtikrinta galimybė žmogui gauti socialinę paramą. Žmogus, išbandęs ir išsėmęs visus individualius pagalbos šaltinius, remdamasis solidarumo principu, gali tikėtis paramos iš artimiausioje socialinėje aplinkoje esančių grupių bei organizacijų.⁶¹ Tas tikėjimas yra paremtas solidarumu su valstybe ir kitais visuomenės nariais, kuris yra išreiškiamas per Lietuvos Respublikos įstatymus. Vis dėlto pastaruoju metu pastebima socialinio solidarumo nykimo tendencija. Nors formaliai juo yra grindžiamos daugelio pasaulio valstybių socialinės apsaugos sistemos, tačiau tokio solidarumo palaikymas tik valstybinėmis priemonėmis jau savaime rodo jo instrumentiškumą. Solidarumo principas yra tiesiog valstybės tvarkos palaikymo instrumentas, o ne žmonių solidarumas. Čia kyla pavojus, jog gali būti pamirštas pradinis tikslas - organizuoti bei teikti socialines paslaugas toms visuomenės grupėms, kurioms labiausiai to

⁵⁹ J. Janmaat, R. Braun. Diversity and Postmaterialism as Rival Perspectives in Accounting for Social Solidarity: Evidence from International Surveys// International Journal of Comparative Sociology. 2009, Nr. 50. <http://cos.sagepub.com/content/50/1/39>; prisijungimo laikas: 2010-12-18.

⁶⁰ E. Vasta. The controllability of difference: Social cohesion and the new politics of solidarity// Ethnicities. 2010, Nr. 10 <http://etn.sagepub.com/content/10/4/503>; prisijungimo laikas: 2010-12-16. p. 506.

⁶¹ Markauskaitė Ž. Subsidiarumo ir solidarumo reikšmė nevyriausybių organizacijų organizuojamoms bei teikiamoms socialinėms paslaugoms Lietuvoje// Profesinės studijos: teorija ir praktika. 2005. Nr.1. P.2.

reikia.⁶² Ši tendencija yra itin pavojinga pačios socialinės valstybės egzistavimui, nes socialinis visuomenės narių solidarumas yra svarbus socialinės valstybės stabilumo ir efektyvaus funkcionavimo garantas, padedantis įveikti socialinę įtampą, kurią gali sukelti tokios valstybės intervencija į tam tikras gyvenimo sritis.⁶³ Autorė, atkreipdama dėmesį į šio laikotarpio situaciją Lietuvoje, teigia, kad būtent toks solidarumas (instrumentinis) reiškiasi ir Lietuvoje. Vis didėjant emigracijai, daugėjant bedarbių, valstybė yra priversta biudžeto skyles kamšyti, didindama mokesčius. Nors visuomenei yra aiškinama, kad nėra kitos išeities ir kad reikia padėti tiems, kurie neturi darbo, bet tai sukelia visuomenės pasipiktinimą. Autorės manymu, tai yra įrodymas, kad visuomenės nariai nesilaiko solidarumo principo arba tiesiog nesupranta jo esmės ir reikšmės. Šiuos savo išsakytus teiginius darbo autorė sieks išnagrinėti empirinio tyrimo metu.

Solidarumo principas pasireiškia ir per Trišalės tarybos veikimą. Pasaulyje labai plačiai paplitusi gyventojų migracija. Žmonės, ieškodami geresnių ekonominių bei socialinių sąlygų, dažnai išvyksta dirbti į kitas valstybes. Dėl šios priežasties ypatingai svarbi socialinė partnerystė su užsienio valstybėmis. Socialinė partnerystė daugumoje užsienio valstybių suprantama kaip sociologinė ir etinė sąvoka bei organizacinis principas, į kurio sampratą patenka socialinių partnerių, t.y. kolektyvinių santykių subjektų, bendradarbiavimas. Viena iš pagrindinių, ir galima sakyti efektyviausių nacionaliniu lygiu vykdomos socialinės partnerystės formų – Lietuvos Trišalės tarybos sudarymas bei į jos sudėtį patenkančių socialinių partnerių ir valstybės veikla.⁶⁴ Socialiniais partneriais yra laikomi darbuotojų ir darbdavių atstovai bei jų organizacijos ir Vyriausybė bei savivaldybių institucijos. Pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui, Europos tautos ėmė ieškoti būdų, kaip stiprinti taiką, derinti įvairių socialinių sluoksnių interesus, ekonominius ir socialinius konfliktus. 1919 metais Paryžiuje Versalio taikos konferencijos metu buvo įkurta Tarptautinė darbo organizacija (TDO), kuri 1946 m. tapo specializuota, trišaliu principu veikianti Jungtinių Tautų Organizacijos agentūra. Lietuva taip pat yra TDO nare nuo 1921 m. Lietuvos interesams joje atstovauja Socialinės apsaugos ir darbo ministerija.⁶⁵ Panašios trišalės institucijos sudaromos ir kitose šalyse. Trišalis bendradarbiavimas grindžiamas 1972 m. birželio 2 d. Ženevoje priimta TDO 144 konvencija, kurią 1994 m. birželio 23 d. nutarimu Nr.I-507 ratifikavo Lietuvos Respublikos Seimas. Konvencijos antrame straipsnyje nurodoma, kad kiekviena TDO narė, kuri ratifikuoja šią konvenciją, įsipareigoja įgyvendinti procedūras, garantuojančias efektyvias vyriausybės, darbuotojų ir darbdavių atstovų konsultacijas TDO

⁶² Markauskaitė Ž. Subsidiarumo ir solidarumo reikšmė nevyriausybinėse organizacijose organizuojamoms bei teikiamoms socialinėms paslaugoms Lietuvoje// Profesinės studijos: teorija ir praktika. 2005. Nr.1. P.5.

⁶³ Bieliauskaitė J. Solidarumo vaidmuo socialinėje teisinėje valstybėje. Vilnius: M. Romerio Universitetas, 2009. P.13.

⁶⁴ Krasauskas R. Teisinės prielaidos Lietuvos Respublikos Trišalės tarybos veiklai Lietuvoje. Jurisprudencija. 2005. T. 74 (66). P. 40.

⁶⁵ Apie Trišalę tarybą. <http://www.lrtt.lt/lt/apie-taryba.html>; prisijungimo laikas: 2011.02.23.

veiklos klausimais.⁶⁶ Pirma, tai buvo pirmas formalizuotas dokumentas, kuriame aiškiai deklaruotas siekis derinti socialinių partnerių interesus sprendžiant socialines, ekonomines ir darbo problemas, gerinti visuomenės santarvę. Antra, susitarime padėti pamatai socialinės partnerystės sistemai, kuri vėliau formalizuota Lietuvos Respublikos Darbo kodekso (toliau LR DK) 39-44 straipsniuose, t.y. susitarta trišaliu principu spręsti socialines ir ekonomines problemas, išskirtas LR Trišalės tarybos sudarymo būtinumas. TDO konvencijos Nr. 144 tikslas – sukuriant trišales institucijas, veikiančias nacionaliniu lygiu, sudaryti efektyvų mechanizmą TDO konvencijose ir rekomendacijose, t. y. 1948 m. konvencija Nr. 87 „Dėl asociacijų laisvės ir teisės jungtis į organizacijas gynimo“, 1949 m. konvencija Nr. 98 „Dėl teisės jungtis į organizacijas ir vesti kolektyvines derybas principų taikymo“, 1960 m. rekomendacija dėl konsultacijų (pramoniniu ir nacionaliniu lygiais), įtvirtintoms nuostatomis realizuoti. 1976 m. konvencijoje dėl trišalių konsultacijų įtvirtinamas reikalavimas valstybėms TDO narėms užtikrinti trišales konsultacijas tarp darbuotojų, darbdavių organizacijų ir vyriausybės.⁶⁷ Šiomis TDO konvencijomis siekiama sukurti darbuotojų, darbdavių ir Valstybės solidarumo sistemą, kai visos grandys dar glaudžiau bendradarbiautų tarpusavyje. 2003 m. sausio 1 d. įsigaliojusio LR DK 39 straipsnyje įstatymiškai buvo pripažinta ir įtvirtinta socialinė partnerystė, t. y. pirmą kartą įstatyme įteisinta darbuotojų ir darbdavių atstovų bei jų organizacijų, o kai kuriais, Darbo kodekse ar kituose įstatymuose ar poįstatyminiuose teisės aktuose numatytais atvejais, ir valstybės institucijų tarpusavio santykių sistema, kuria siekiama suderinti darbo santykių subjektų interesus. LR DK 45 straipsnio 5 ir 6 dalyse tiesiogiai įtvirtinama Lietuvos Trišalės tarybos teisė sudaryti trišalius susitarimus dėl darbo santykių ir su jais susijusių socialinių bei ekonominių sąlygų ir susitarimo šalių tarpusavio santykių reglamentavimo. Taip pat nurodoma, kad tokie susitarimai Ministro Pirmininko potvarkiais skelbiami „Valstybės žiniuose“ ir įsigalioja Vyriausybės nutarimams nustatyta tvarka. Atkreiptinas dėmesys, kad LR DK 45 straipsnio 6 dalies nuostata suformuluota imperatyviai ir nepalieka teisės Ministrui Pirmininkui atsisakyti skelbti trišalius susitarimus, priimtus Lietuvos Trišalės tarybos. Taip priimti ir nustatyta tvarka paskelbti susitarimai jau yra ne deklaratyvaus pobūdžio „paktai“ ar „geros valios aktai“, kol įgauna teisės aktams būdingą norminį pobūdį. Lietuvos Trišalė taryba kuria solidarumą tarp valstybės, darbuotojų ir darbdavių.

Analizuojant kartų solidarumą įtvirtinančius teisės aktus, galima pastebėti, kad kuo daugiau valstybė rūpinasi savo piliečiais, tuo mažiau piliečiai linkę rūpintis vieni kitais ir patys savimi. Todėl valstybė turėtų būti ne vien tik pasyvi pajamų ir išlaidų skirstytoja, formalaus visuomenės solidarumo sergėtoja, bet ir aktyviau puoselėti neformalų šeimos solidarumą. Ji

⁶⁶ Apie Trišalę tarybą. <http://www.lrtt.lt/lt/apie-taryba.html>; prisijungimo laikas: 2011.02.23.

⁶⁷ Krasauskas R. Teisinės prielaidos Lietuvos Respublikos Trišalės tarybos veiklai Lietuvoje. Jurisprudencija. 2005. T. 74 (66). P. 40.

teisiškai turi sureguliuoti piliečių santykius taip, kad jie savanoriškai solidarizuotųsi ir vienas kitam padėtų įgyvendinti savo tikslus.⁶⁸ Tam tikslui reikia daryti pakeitimus socialinės apsaugos sistemoje.

⁶⁸ Bieliauskaitė J. Solidarumo vaidmuo socialinėje teisinėje valstybėje. Vilnius: M. Romerio Universitetas, 2009. P.14.

II. SOLIDARUMO PROBLEMATIKA SOCIALINĖS APSAUGOS SISTEMOJE EUROPOS SAJUNGOS KONTEKSTE

Europos Sąjunga (ES) yra savanoriško Europos nacionalinių valstybių ekonominio ir politinio susivienijimo proceso rezultatas. ES - tai Europos valstybių asociacija, siekianti platesnės ir gilesnės ekonominės bei politinės joje dalyvaujančių šalių integracijos.

Kolektyviniai sprendimai ES politinėje sistemoje turi didelę įtaką ekonominių išteklių ir socialinių bei politinių vertybių pasiskirstymui visoje sistemoje. Institucinio stabilumo ir sudėtingumo lygis ES yra daug didesnis nei bet kurioje kitoje tarptautinėje politinėje santvarkoje. ES sprendimų priėmimo taisyklių sistema tikriausiai yra labiausiai formalizuota ir sudėtingiausia, lyginant su bet kuria politine sistema pasaulyje.⁶⁹ Pagrindinės institucijos, kuriančios ES politinę sistemą, yra Komisija, Taryba, Europos parlamentas ir Europos Teisingumo Teismas. Viena iš šių institucijų formuojamų politikos rūšių yra piliečių politika – tai taisyklės, kurios yra skirtos ekonominėms, politinėms ir socialinėms ES piliečių teisėms plėsti ir apsaugoti. Šiai politikai priskiriama ir socialinės apsaugos sistemos priežiūra bei reglamentavimas. Išskirtinis ES reglamentų socialinės apsaugos srityje bruožas yra tas, kad jie ne harmonizuoja, o koordinuoja ES valstybių narių socialinės apsaugos sistemas. Tai reiškia, kad skirtingos nacionalinės socialinės apsaugos sistemos nėra pakeičiamos viena bendra ES sistema. Skiriami keturi ES socialinės apsaugos sistemų koordinavimo principai:

- Taikytinos teisės nustatymas (draudimo vienoje valstybėje principas);
- Lygios galimybės (draudžiama diskriminacija pilietybės atžvilgiu);
- Socialinio draudimo laikotarpių sumavimas;
- Įgytų teisių išsaugojimas (socialinio draudimo išmokų eksportavimas).⁷⁰

MISSOC (Mutual Information System on Social Protection) informacinė sistema teikia pagrindinę informaciją apie socialinę apsaugą ES narėse, Šveicarijoje ir šalyse, kurios priklauso Europos ekonominei erdvei.⁷¹ Solidarumui socialinės apsaugos sistemose ES šalyse užtikrinti veikia bendrijos užimtumo ir socialinio solidarumo programa PROGRESS. Ši ES užimtumo ir socialinio solidarumo programa vykdoma kartu su Europos socialinio fondo agentūra nuo 2007 iki 2013 metų. Ši programa pakeitė 2006 metais pasibaigusias keturias ankstesnias, kurios racionalizuojant ir supaprastinant ES buvo apjungtos į vieną. Siekiant patvirtinti arba paneigti darbo hipotezę buvo atlikti du tyrimai: dokumentų analizės ir kokybinis (3 priedas).

⁶⁹ Hix S. Europos Sąjungos politinė sistema. Vilnius: Eugrimas, 2006. P. 25.

⁷⁰ ES socialinės apsaugos koordinavimas. Valstybinio socialinio draudimo fondo tarnyba// <http://www.sodra.lt/index.php?cid=4278>; prisijungimo laikas : 2011.02.22.

⁷¹ Social protection Systems –MISSOC// <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=815&langId=en>; prisijungimo laikas: 2011.02.21.

2.1. ES socialinės nuostatos ir socialinės apsaugos ekonomika

ES institucinis stabilumas ir sudėtingumo lygis ES yra daug didesnis nei bet kurioje kitoje tarptautinėje politinėje santvarkoje. ES sprendimų priėmimo taisyklių sistema, tikriausiai, yra labiausiai formalizuota ir sudėtingiausia, lyginant su bet kuria politine sistema pasaulyje. Šioje darbo dalyje bus siekiama išanalizuoti, kokios ES institucijos yra pagrindinės, analizuojant solidarumo problematiką ES kontekste. Taip pat analizuojami pagrindiniai teisės aktai kurie koordinuoja ES valstybių narių socialinės apsaugos sistemas.

ES pagrindinė socialinės politikos kryptis yra subendrinti ES socialinę politiką. Ji niekada nebuvo nuosekliai įgyvendinama, dėl didelės šalių įvairovės. ES savo institucijomis ir leidžiamais teisės aktais siekia koordinuoti Europos valstybių socialinės apsaugos sistemas. Toks poreikis atsirado dėl didelės asmenų migracijos. Atsirado problema, kokius socialinės apsaugos sistemos standartus taikyti: ar tos šalies, kurios pilietybę asmuo turi, ar tos, kurioje dirba. Pagrindiniai koordinavimo principai yra šie:

- turi būti taikomi tik vienos valstybės teisės aktai. Tai reiškia, kad išmokos gali būti gaunamos tik iš tos šalies, kurioje asmuo dirba. Negalima gauti išmokų iš kelių šalių;
- į bet kurią šalies darbuotoją turi būti žiūrima kaip į savus. Taikomos tos pačios prievolės ir teisės. (Traktavimo lygybė);
- išmokų eksportas, jei teisė gauti išmokas įgyjama vienoje šalyje, tai išvykus į kitą ji taip pat toliau mokama;
- teisių įgijimo laikotarpiai sumuojami.

Socialinės politikos vieta tarp kitų politinių sistemų geriausiai apibrėžiama Lisabonos sutartyje (2000).⁷² Joje teigiama, kad socialinė politika turi būti konkurencingiausia ir dinamiškiausia žinių pagrindu augančia ekonomika pasaulyje, kurioje būtų suderinta tvari ekonominė plėtra su didesniu ir geresnės kokybės užimtumu ir tvirtesne socialine sanglauda. Atnaujintoje Lisabonos strategijoje (2005)⁷³ ypač didelis dėmesys skiriamas tokiems socialinės apsaugos faktoriams, kaip žmonių įdarbinimas ir socialinės apsaugos sistemų modernizavimas. Lisabonos sutartyje siekiama suteikti piliečiams galimybę tiesiogiai dalyvauti formuojant Europos Sąjungos politiką ir taip padaryti ES demokratiškesnę. Ši sutartis svarbi mano nagrinėjamai temai, nes ši sutartis suteikia galimybę Europos piliečiams patiems kurti savas

⁷² Lisabonos sutartis. XXI amžiaus Europa// http://europa.eu/lisbon_treaty/index_lt.htm; prisijungimo laikas: 2011.01.16.

⁷³ Lisabonos strategija. Norminiai aktai, parengiamieji teisės aktai. Kiti teisės aktai// http://eur-lex.europa.eu/lt/dossier/dossier_13.htm; prisijungimo laikas: 2011.02.16.

taisykles, tuo pačiu ir tas, kurios susiję su socialine apsauga ir solidarumo principu šioje sistemoje.

Kitos ES poveikio priemonės, koordinuojančios socialinę politiką, yra socialinės politikos darbotvarkė, nacionaliniai veiksmų planai, Europos socialiniai fondai.

Socialinės politikos darbotvarkė – komisijos komunikatas, parengtas, atsižvelgiant į konsultacijų rezultatus. Ši darbotvarkė skirta ekonominės, užimtumo ir socialinės politikos sąveikai įgyvendinti keturiuose srityse: Europos užimtumo strategija, darbo sąlygų ir standartų pagerinimas, vyrų ir moterų lygybė ir socialinė įtrauktis ir socialinė apsauga. Šiuo socialinės darbotvarkės punktu siekiama modernizuoti Europos socialinį modelį investuoti į žmones ir įveikti socialinę atskirtį iki 2010 m. Tuo tikslu rengti ir vykdyti Nacionalinius veiksmų planus, įgyvendinti atviro koordinavimo metodą. Atnaujinta socialinė darbotvarkė papildo Lisabonos strategiją. Atnaujinta socialinė darbotvarkė rodo solidarumą veiksmais, kuriais siekiama padėti socialiai pažeidžiamiems asmenims, negalintiems pasinaudoti atviros, greitai besikeičiančios visuomenės privalumais.

Pagrindinė sprendimų, tarp jų ir susijusių su socialine apsauga, priėmimo institucija ES yra ES Taryba. Taryba buvo įsteigta pagal steigimo sutartis praėjusio amžiaus šeštajame dešimtmetyje. Ji atstovauja valstybėms narėms, o jos posėdžiuose dalyvauja po vieną kiekvienos ES valstybės narės vyriausybės ministrą.⁷⁴ Europos Taryba buvo įkurta siekiant ginti žmogaus teises, kontinento mastu įgyvendinti susitarimus, standartizuojančius šalių narių socialinę ir teisinę praktiką, paskatinti identiteto savivoką, paremtą bendromis įvairiomis kultūros vertybėmis. Europos Taryba vykdo plačią dvišalės ir regioninės paramos Vidurio ir Rytų Europos valstybėms narėms programą. Jos tikslas - padėti narėms įgyvendinti vidaus socialinės apsaugos įstatymus, atitinkančius minimalius Europos socialinės apsaugos kodekso ir jo protokolo reikalavimus. Be to, Taryba padeda koordinuoti veiksmus socialinio aprūpinimo srityje, plėtodama valstybių narių tarpusavio kontaktus ir propaguodama savo teisinius dokumentus. Šių veiksmų tikslas yra užtikrinti darbuotojams migrantams ir jų šeimoms lygias socialinio aprūpinimo sąlygas, ypač tada, kai jie yra dirbę dviejose ar daugiau šalių. Pagrindinė ES veiklos kryptis šiuo metu yra padėti žmonėms išsivaduoti iš skurdo. Buvo sukurta skurdo mažinimo strategija „Europa 2020“, kurios tikslų įgyvendinimas yra, stiprinant gyventojų solidarizaciją su nuo krizės nukentėjusiais asmenimis, padėti susigrąžinti buvusį ekonominį lygį. Šioje strategijoje solidarumo principas išreiškiamas ne naštos pasidalinimu, o siekiant sujungti gyventojus bendram tikslų siekiui. Tai pakankamai nauja idėja, nes socialinės apsaugos sistema paremta solidarumo principu, kuris orientuotas į visuomenės narių paramą socialiai remtinoms

⁷⁴ Europos sąjungos taryba// http://europa.eu/institutions/inst/council/index_lt.htm; prisijungimo laikas: 2011.02.22.

grupėms. Šioje strategijoje siekiama solidarizuoti abi visuomenės dalis, kad jos kartu siektų bendro tikslo.

Europos Taryba yra skirstoma į direktoratus, iš kurių kiekvienas kuruoja tam tikrą ekonominę sritį. Socialinių reikalų ir lygių galimybių generalinis direktoratas yra atsakingas už socialinės apsaugos politikos koordinavimą ir teisės aktų, susijusių su šia veikla, priėmimą. Vienas iš pagrindinių ES Tarybos priimtų socialinių dokumentų yra Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950).⁷⁵ Ši konvencija svarbi mano nagrinėjamai temai, nes ji ne tik nustato pagrindines žmogaus teises, bet ir įsteigia Europos žmogaus teisių komisiją ir Europos žmogaus teisių teismą. Čia solidarumo principo samprata pateikiama žmogaus teisių kontekste. Solidarumo principo veikimas šioje konvencijoje nusakomas konvencijos nuostata: „Atsižvelgdamos į Europos Tarybos tikslą siekti didesnės savo narių vienybės ir kad vienas iš būdų siekti šio tikslo - ginti ir toliau įgyvendinti žmogaus teises ir pagrindines laisves“.⁷⁶ Čia pateikiamas žmonių vienybės sudarymo faktas gali būti interpretuojamas ir vertinamas, kaip solidarumo principo reiškimasis. Šios konvencijos 14 straipsnis teigia, kad „naudojimasis šios Konvencijos pripažintomis teisėmis ir laisvėmis turi būti garantuojamas be jokios diskriminacijos dėl lyties, rasės, odos spalvos, kalbos, religijos, politinių ir kitokių įsitikinimų, nacionalinės ar socialinės kilmės, priklausymo tautinei mažumai, nuosavybės, gimimo ar kitokio statuso.“⁷⁷ Šis punktas nurodo, kad solidarumo principo galiojimas yra taikomas visiems asmenims.

Kitas ES Tarybos priimtas dokumentas, kuris tiesiogiai siejasi su mano darbe keliamą hipoteze, yra Europos socialinė chartija.⁷⁸ Europos socialinė chartija nustato pagrindines žmogaus teises ir laisves. Šias teises ir laisves turi visi europiečiai. Ir šios teisės įtakoja visus gyvenimo aspektus: užimtumą, būstą, sveikatą, švietimą, laisvą judėjimą, užimtumą ir nediskriminavimą. Europos socialinėje chartijoje apibrėžiamos socialinės ir sveikatos apsaugos teisės: teisė į sveikatos ir socialinę apsaugą, teisė į socialinę paramą ir medicinos pagalbą, teisė į apsaugą nuo socialinio skurdo ir socialinės atskirties, teisė į būstą ir kt. Taip pat yra išskiriamos socialinių grupių teisės: dirbančių moterų teisė į motinystės apsaugą, neįgaliųjų teisė į savarankiškumą, socialinę integraciją ir dalyvavimą visuomeniniame gyvenime, šeimos, vaikų ir paauglių, pagyvenusių žmonių teisė į socialinę, teisinę ir ekonominę apsaugą. Europos socialinės chartijos preambulėje teigiama, kad „atsižvelgdamos į tai, kad Europos Tarybos tikslas yra siekti didesnės jos narių vienybės, kad būtų apsaugoti ir įgyvendinti idealai ir principai, kurie yra

⁷⁵ European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (1950) // <http://www.echr.coe.int/nr/rdonlyres/d5cc24a7-dc13-4318-b457-5c9014916d7a/0/englishanglais.pdf>; prisijungimo laikas: 2011.02. 22.

⁷⁶ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 1995, Nr. 40-987.

⁷⁷ Ten pat.

⁷⁸ European Social Charter (rev. 1996) // <http://conventions.coe.int/treaty/en/treaties/html/163.htm>; prisijungimo laikas: 2011.01.15.

bendras valstybių paveldas, taip pat prisidėti prie jų ekonominės ir socialinės pažangos, ypač išsaugant ir toliau įgyvendinant žmogaus teises ir pagrindines laisves.“⁷⁹ Kadangi ES teisės aktuose skatinama narių vienybė tiesiogiai siejasi su solidarumo principu, remiantis šiuo Europos socialinės chartijos punktu galima teigti, jog solidarumo principas (kitaip vienybė), turi būti pasiekiamas išsaugant žmogaus teises ir pagrindines laisves. Viena iš žmogaus teisių ir laisvių yra žmogaus laisvo apsisprendimo ir veikimo laisvė. Tad ir solidarumas turi būti laisvas ir nepriverstinis. Europos socialinė chartija nustato žmogaus teisių ir laisvių vykdymo procedūras, kurios turi užtikrinti jų vykdymo garantuotumą. ES pagrindinių teisių chartijoje, kuri 2000 m. buvo priimta Nicoje ir yra integruota į Sutartį dėl Konstitucijos Europai, socialinės teisės yra įtvirtintos kartu su pilietinėmis ir politinėmis teisėmis, jos neišskirtos į atskirą teisių sritį. Teisė į socialinę apsaugą ir socialinę paramą yra reglamentuota šios chartijos IV skyriaus „Solidarumas“ 34 straipsnyje: „Sąjunga pripažįsta ir gerbia teisę gauti socialinio draudimo pašalpas ir naudotis socialinėmis paslaugomis, suteikiančiomis apsaugą pagal Sąjungos teisės ir nacionalinių teisės aktų nustatytas taisykles ir praktiką motinystės atveju, susirgus, patyrus nelaimingą atsitikimą darbe, esant išlaikytiniu ar sulaukus senatvės, taip pat netekus darbo. Kiekvienas Sąjungoje teisėtai gyvenantis ir teisėtai keičiantis gyvenamąją vietą asmuo turi teisę gauti socialines pašalpas, naudotis socialinėmis lengvatomis pagal Sąjungos teisę ir nacionalinius teisės aktus ir praktiką. Siekdama įveikti socialinę atskirtį ir skurdą, Sąjunga pripažįsta ir gerbia teisę į socialinę paramą ir paramą aprūpinant būstu, kad pagal Sąjungos teisės ir nacionalinių teisės aktų nustatytas taisykles bei praktiką būtų užtikrintos tinkamos gyvenimo sąlygos visiems neturintiems pakankamai lėšų.“⁸⁰

Europos socialinės apsaugos Kodeksas, tai vienas iš pagrindinių ES dokumentų, reglamentuojantis socialinės apsaugos sistemą bei solidarumo principą joje.⁸¹ Europos Socialinės apsaugos Kodeksas ir jo protokolai išskiria atvejus, kada yra skiriamos socialinės apsaugos išmokos. Išmokų skyrimo atvejus koordinuoja ir ES socialinės apsaugos koordinavimo reglamentai. 2010 m. gegužės 1 d. įsigaliojo nauji ES socialinės apsaugos koordinavimo reglamentai, t.y. 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo (toliau - Reglamentas (EB) Nr. 883/2004) ir 2009 m. rugsėjo 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 987/2009, nustatantis Reglamentas (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo įgyvendinimo tvarką (toliau – Reglamentas (EB) Nr. 987/2009). Reglamente (EB)

⁷⁹ Europos socialinė chartija. 1961.X.18. Europos sutarčių serija/35// http://www.etib.lt/site_files/zmogaus%20teises/Europos%20socialine%20chartija.doc ; prisijungimo laikas: 2011.02.19.

⁸⁰ Europos sąjungos pagrindinė teisių chartija. 2007/C 303/01// <http://eur-lex.europa.eu/lt/treaties/dat/32007X1214/htm/C2007303LT.01000101.htm> ; prisijungimo laikas: 2011.03.07.

⁸¹ European Code of Social Security (1964, rev.1990)// <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/048.htm> ; prisijungimo laikas: 2011.02.01.

Nr. 883/2004 pirmos dalies bendrosiose nuostatose 4 ir 5 straipsniai teigia, kad šis reglamentas paremtas vienodu požiūriu. Tai reiškia, kad „jeigu šiame reglamente nenumatyta kitaip, asmenims, kuriems taikomas šis reglamentas, pagal bet kurios valstybės narės teisės aktus priklauso tos pačios išmokos ir prievolės, kaip ir tos valstybės piliečiams.“⁸² Valstybės piliečiai solidarizuojasi su atvykėliais per socialinę apsaugą ir socialinės apsaugos teikiamas paslaugas. Visada yra svarbu išnagrinėti ES reglamentus, nes jie pakoreguoja esamą socialinės apsaugos reglamentavimą atsižvelgiant į esamą ekonominę bei socialinę situaciją. ES reglamentai nuolat papildo kitus, su socialine apsauga ES susijusius dokumentus.

Išmokų mokėjimas savaime yra paremtas solidarumo principu. Pagal Europos socialinės apsaugos Kodekso 10 straipsnio 3 dalį „teikiamos išmokos tikslas yra išsaugoti, atstatyti ir stiprinti apsaugomo asmens sveikatą bei jo darbingumą ir sugebėjimus savarankiškai pasirūpinti savo asmeninėmis reikmėmis“. Tai reiškia, kad parama teikiama tik tokia, kad žmogus galėtų pats savimi pasirūpinti. Tai tik būtinoji pagalba, kuri yra suteikiama kitų šalies gyventojų. Apibendrintai galima teigti, kad solidarumo principas pasireiškia tik kraštutiniais atvejais, kada žmogus nebeturi galimybių savimi pasirūpinti dėl tam tikrų įstatymuose numatytų priežasčių.

Tad pagal Europos socialinės apsaugos Kodeksą ir reglamentą (EB) Nr.883/2004 garantuojami minimalūs socialinės apsaugos išmokų standartai šiais atvejais:

- Sveikatos apsaugos;
- Ligos;
- Nedarbo;
- Senatvės;
- Nelaimingo atsitikimo darbe ir profesinių ligų;
- Motinystės ir lygiavertėms tėvystės;
- Negalios;
- Maitintojo netekimo;
- Mirties atveju;
- Priešpensinėms;
- Išmokos šeimai.⁸³

Kiekvieną iš išvardintų socialinę apsaugą gaunančių grupių nustato ES reglamentai.

Dar vienas ES Tarybos priimtas dokumentas, koordinuojantis Europos valstybių socialinę apsaugą, yra Europos socialinės apsaugos konvencija.⁸⁴ Ši konvencija remiasi lygiateisiškumo,

⁸² 2004m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos ir darbo koordinavimo// <http://www.sodra.lt/get.php?f.6198>; prisijungimo laikas: 2011.02.22.

⁸³ ES socialinės apsaugos koordinavimas. Valstybinio socialinio draudimo fondo tarnyba// <http://www.sodra.lt/index.php?cid=4278>; prisijungimo laikas : 2011.02.22.

vienos teisės taikymo, įgytų teisių išsaugojimo ir išmokų eksporto principais. Konvencija apima visus įstatymus, kurie susiję su ligos, motinystės ir invalidumo išmokomis, senatvės ir šeimos maitintojo netekimo išmokomis, išmokomis dėl sužalojimo darbe, profesinio susirgimo ar mirties atveju, bedarbio išmokomis ir šeimos palaikymo išmokomis. Europos socialinės apsaugos konvenciją papildė reglamentai. 2011 m. sausio 1 d. įsigaliojus 2010 m. lapkričio 24 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentui (ES) Nr. 1231/2010, kuriuo išplečiamas Reglamento (EB) Nr. 883/2004 ir Reglamento (EB) Nr. 987/2009 taikymas trečiųjų šalių piliečiams, kuriems tie reglamentai dar netaikomi tik dėl jų pilietybės, Reglamentas (EB) Nr. 883/2004 ir Reglamentas (EB) Nr. 987/2009 taikomi ir trečiųjų šalių piliečiams, taip pat jų šeimos nariams ir maitintojo netekusiems asmenims, jeigu jie teisėtai gyvena valstybės narės teritorijoje ir jų situacija visais atžvilgiais neapsiriboja viena valstybe nare.⁸⁵ Taip pat reikšmingi yra Europos laikinieji sutarimai. Europos Taryba taip pat yra priėmusi socialinės sanglaudos strategiją (2000, rev. 2004)⁸⁶, kurioje teigiama, kad už socialinę sanglaudą atsakomybės turi imtis ne tik valstybė, bet ir verslas ir pilietinė visuomenė.

Visi ES Tarybos priimti dokumentai, susiję su socialinės apsaugos koordinavimu, yra paremti solidarumo principu. Čia siekiama solidarizuotis įvairiais būdais: paremti piliečius, dirbančius svetimoje šalyje, ir pritaikyti socialinės apsaugos sistemą taip, kad jos teikiamomis paslaugomis galėtų naudotis visi valstybėje gyvenantys ir dirbantys asmenys. Taip pat siekiama solidarizuotis su visomis kitomis asmenų grupėmis, kuriems įstatymais numatyta tvarka reikalinga socialinė parama ir palaikymas. Yra Europos Komisijos parengta bendrijos užimtumo ir socialinio solidarumo programa PROGRESS. Ji vykdoma kartu su Europos socialinio fondo agentūra. Šią programą sudaro penkios politikos sritys: užimtumas, socialinė įtrauktis ir socialinė apsauga, darbo sąlygos, kova su diskriminacija ir lyčių lygybė. Reformų ir pokyčių skatinimui šiose srityse 2007-2013 metais buvo skiriama 743,25 mln. EUR.⁸⁷ Ji sukurta, siekiant finansiškai padėti įgyvendinti ES užimtumo, socialinių reikalų ir lygių galimybių politikos tikslus, kaip tai apibrėžta Socialinėje darbotvarkėje. PROGRESS užtikrinama, kad ES socialinė politika ir toliau padėtų spręsti pagrindinius politinius uždavinius, o jos pagrindinis dėmesys būtų skiriamas veiksmams, kuriems įgyvendinti reikia bendrų Europos šalių pastangų. Ši programa padės valstybėms narėms veiksmingai įgyvendinti išipareigojimus – kurti daugiau ir geresnių darbo

⁸⁴ European Convention on Social Security (1972)// <http://conventions.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/078.htm>; prisijungimo laikas: 2011. 01.18.

⁸⁵ ES socialinės apsaugos koordinavimas. Valstybinio socialinio draudimo fondo tarnyba// <http://www.sodra.lt/index.php?cid=4278>; prisijungimo laikas : 2011.02.22.

⁸⁶ Strategy for Social Cohesion.// http://www.coe.int/t/dg3/socialpolicies/socialcohesiondev/source/RevisedStrategy_en.pdf; prisijungimo laikas: 2011.01.19.

⁸⁷ Europos komisija. Užimtumas, socialiniai reikalai, įtrauktis. PROGRESS// <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=327&langId=lt>; prisijungimo laikas: 2011.02.22.

vietai, visiems užtikrinti lygias galimybes ir vienodai įgyvendinti ES teisės aktus.⁸⁸ Europos komisijai tvarkyti šią programą padeda partnerysčių tinklas, apimantis nacionalinius valdžios organus, darbdavių ir darbuotojų organizacijas bei NVO.⁸⁹ Socialinio solidarumo idėją plėtoja ir ES solidarumo fondas. Jo uždavinys - reaguoti į gaivalines nelaimes ir rodyti Europos solidarumą nelaimės ištiktiems regionams. Fondas įsteigtas po to, kai 2002 m. vasarą Vidurio Europą nuniokojo dideli potvyniai. Per aštuonerius fondo veikimo metus jo lėšos buvo skirtos 33 gaivalinių nelaimių – potvynių, miškų gaisrų, žemės drebėjimų, audrų ir sausrų ir kt. – aukoms remti. Dvidešimčiai Europos šalių skirta per 2,1 mlrd. eurų.⁹⁰ Šis fondas teikia paramą valstybėms narėms ir stojimo derybose dalyvaujančioms šalims didelių nelaimių atveju, kai padaryta žala yra didesnė nei 0,6 % tos valstybės BNP. Išskirtinėmis aplinkybėmis fondo parama gali būti teikiama atsitikus nepaprastoms regioninėms nelaimėms, nuo kurių nukentčia dauguma regiono gyventojų ir kurių padariniai yra labai dideli ir ilgai atsilieps gyvenimo sąlygoms regione bei jo ekonominiam stabilumui. Šio fondo lėšos yra skirtos svarbiausioms gelbėjimo operacijoms:

- nedelsiant pasirūpinti, kad vėl veiktų energetikos, vandens ir nuotekų valymo, transporto, telekomunikacijų, sveikatos ir švietimo infrastruktūros bei įrenginiai;
- suteikti laikinas patalpas ir mobilizuoti gelbėjimo tarnybas, kad būtų patenkinti būtinausi gyventojų poreikiai;
- nedelsiant pasirūpinti kultūros paveldo prevencine infrastruktūra ir apsaugos priemonėmis;
- išvalyti gamtos zonas ir kitas nelaimės ištiktas vietas.⁹¹

ES solidarumo fondas įsteigtas ne tam, kad padengtų visas su gaivalinėmis nelaimėmis susijusias išlaidas. Fondo lėšos iš esmės gali būti naudojamos tik nedraudžiamai žalai padengti.

2.2. Socialinės apsaugos sistemos ir solidarumo principo joje vertinimas. Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos atvejis

Išanalizavus ES socialinės apsaugos koordinavimo institucijas ir teisės aktus, pasitarus su darbo vadovu, buvo nuspręsta atlikti kokybinį tyrimą vienoje iš Lietuvos socialinės apsaugos

⁸⁸ Bendrijos užimtumo ir socialinio solidarumo programa PROGRESS// <http://www.socmin.lt/index.php?-1483115133>; prisijungimo laikas: 2011.01.20.

⁸⁹ Europos komisija. Užimtumas, socialiniai reikalai, įtrauktis. PROGRESS// <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=327&langId=lt>; prisijungimo laikas: 2011.02.22.

⁹⁰ Europos Sąjungos solidarumo fondas// http://ec.europa.eu/regional_policy/funds/solidar/solid_lt.htm; prisijungimo laikas: 2011.01.26.

⁹¹ Europos Sąjungos solidarumo fondas// http://ec.europa.eu/regional_policy/funds/solidar/solid_lt.htm; prisijungimo laikas: 2011.01.26.

sistemos organizacijų. Toks tyrimas atliktas, siekiant gauti duomenis, kaip socialinėje apsaugoje dirbantys darbuotojai vertina Lietuvos socialinės apsaugos sistemą ir solidarumo principą joje. Atlikto tyrimo metodologija pateikta 3 priede.

Tyrime dalyvavo 15 ekspertų: 10 moterų ir 5 vyrai. Ekspertų amžius svyruoja nuo 23 iki 48 metų. Su ekspertais buvo bendraujama asmeniškai, ne grupėmis. Pirmiausia buvo siekiama išsiaiškinti, kaip ekspertai vertina Lietuvos socialinės apsaugos sistemą. Į pirmą klausimą, ar esate patenkinti socialinės apsaugos sistema, visi 15 ekspertų atsakė, kad socialinės apsaugos sistema Lietuvoje jie yra nepatenkinti. Antruoju pirmos dalies klausimu buvo siekiama išskirti esmines socialinės apsaugos dalis, kurios, ekspertų nuomone, yra pačios svarbiausios. Devyni iš penkiolikos ekspertų prioritetine socialinės apsaugos dalimi įvardino jaunų šeimų ir motinystės išmokų gerinimo sistemą: „Lietuvoje ir taip mažėja gimstamumas, jauni žmonės emigruoja, greitai neliks tos Lietuvos“ (V 38), „jei ir toliau bus mažinamos išmokos motinoms, tai niekas vaikų negimdys ir išvyks į užsienį. Kol mes sulauksime pensijos, nebebus žmonių, galinčių mums ją uždirbti.“ (M 30). Vyresnio amžiaus ekspertai kaip svarbiausią socialinę paslaugą įvardino pagyvenusių ir senų žmonių apsaugą, bei pensijų sistemą: „kas per valstybė, jei visą gyvenimą moki mokesčius, o vėliau badauji“ (V 48), „seni žmonės visą gyvenimą dirbę nusipelno senatvėje gyventi pilnavertį gyvenimą“ (M 42). Vienas iš ekspertų svarbiausia socialinės apsaugos sistemos teikiama paslauga laiko bedarbių apsaugą: „jei valstybė nesirūpins asmenimis, netekusiais darbo, žmogus negalės išgyventi ir emigruos, tai tik dar labiau padidins emigraciją“ (M 29). Kadangi ekspertai pateikdami atsakymus iš socialinės apsaugos sistemos teikiamų paslaugų išskyrė tik tris, kitu klausimu buvo siekiama išsiaiškinti, koks jų požiūris ir vertinimas į kitas socialinės apsaugos sistemos teikiamas paslaugas. Buvo prašoma pateikti savo nuomonę apie išvardintas socialinės apsaugos sistemos dalis ir tuo pačiu teikiamas paslaugas. Pagyvenusių ir senų žmonių apsaugą ekspertai įvertino kaip nepakankamą: „seni žmonės, galima sakyti, neturi jokių garantijų“ (M 23), „kas iš tos paramos, jei už gautus pinigus neišeina net vaistų nusipirkti“ (M 41), „įstatymiškai yra sukurta sistema, pašalpų ir pensijų skaičiavimo metodikos, bet tai dažnai prasilenkia su realia senų žmonių gyvenimo realybe“ (M 45). Darbas su probleminėmis šeimomis buvo vertinamas prieštaringai. Dalis ekspertų teigė, kad probleminėmis šeimomis yra rūpinamasi daugiau nei normaliomis. Tokios nuomonės laikėsi 60% ekspertų. Jiems suteikiama daugiau lengvatų, pašalpų, „gaudami dideles išmokas už vaikus, nemato reikalo eiti dirbti. O už pinigus ir alkoholio ir rūkalų nusiperka“ (M 40), „pakankamai daug dėmesio skiriama toms šeimoms. Jas nuolat stebi socialiniai darbuotojai, jiems skiriamos pašalpos. Manau, geriau būtų rūpinamasi tais piliečiais, kurie pildo šalies biudžetą, o ne tik iš jo ima“ (M 35). Likusi dalis pasisakė, kad „šeimos skursta ir yra būtina suteikti kuo didesnę paramą iš valstybės“ (V 48), „valstybė mažai skiria dėmesio tokioms

šeimoms“ (M 26). Taip pat nuomonės išsiskyrė ir vertinant tėvų globos netekusių vaikų integraciją. 70% teigė, kad tiems vaikams valstybės socialinės apsaugos sistema sudaro pakankamai geras sąlygas gyventi, mokytis, tobulėti, „jie yra viskuo aprūpinti, net geriau nei vaikai augantys šeimose“ (V 33). 30% ekspertų nesako, kad Lietuvos socialinės apsaugos sistema nesirūpina tų vaikų integracija, bet pabrėžia, kad tai būtų galima daryti ir daugiau, kokybiškiau: „na ir kas, kad viską vaikų namuose gauna, jei paskui po to negali normaliai gyventi visuomenėje“ (M 41). Apibendrintai galima teigti, kad darbuotojai neturi vieningos nuomonės šiuo klausimu.

Ekspertų buvo klausiama, ar jiems yra aiškus socialinės sistemos veikimo principas. Visi penkiolika ekspertų patvirtino, kad jiems yra aiškus, nes daug žinių apie socialinės sistemos veikimą jie gavo savo darbe. Bet paminėjo, kad ateinantys į Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybą eiliniai Lietuvos gyventojai dažnai nesupranta pagal ką jiems yra skaičiuojamos pašalpos, pensijų dydžiai. Taip pat nežino, kokias socialines paslaugas jie gali gauti įstatymų numatyta tvarka. Darbo autorė, atsižvelgdama į ekspertų atsakymus, daro išvadą, kad socialinės apsaugos sistemos veikimas yra aiškus tik tiems asmenims, kurie dirba šioje sistemoje. Kitiems valstybės piliečiams ji atrodo labai sudėtinga, o kartais ir visiškai nesuvokiama sistema. Darbo autorė interviu metu siekė Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos darbuotojus įvertinti ne tik kaip tos srities specialistus, bet ir kaip eilinius Lietuvos piliečius: ne tik analizuoti jų požiūrį į socialinės apsaugos sistemos veikimą iš darbinės pozicijos, bet įvertinti jų, kaip visų Lietuvos piliečių galimybes gauti socialinę paramą, pašalpą ir išmokas. Tuo tikslu buvo užduotas klausimas, į kurį darbuotojai turėjo išsakyti savo nuomonę, ar jie patenkinti gaunama socialine parama ir pagalba. Visi ekspertai teigė, kad yra nepatenkinti: „toje sistemoje daug popierizmo ir mažai naudos“ (V 33), „sistema veikia, bet parama yra tokia menka, kad ji mažai gelbsti darbo netekimo ar ligos atveju“ (M 40), „pagalba yra daugiau „popierinė“ nei reali“ (M 45). Paklausus, kokius pakeitimus ekspertai siūlytų daryti Lietuvos socialinėje sistemoje, dauguma teigė, kad yra reikalingas socialinio draudimo įmokos dydžio perskaičiavimas, taip pat biudžeto pertvarkymas. „Toks socialinės sistemos modelis esant dabartinei ekonominei situacijai pasmerktas žlugti“ (V 33), taip pat buvo siūloma socialinės apsaugos sistemą privatizuoti.

Apibendrinus pirmosios interviu dalies klausimų atsakymus, galima vienareikšmiškai teigti, kad socialinės apsaugos sistema Lietuvoje veikia ne visiškai taip, kaip turėtų atsižvelgiant į ją reglamentuojančius įstatymus. Lietuvos piliečiai yra priversti mokėti įmokas į bendrą biudžetą daug didesnes, nei vėliau gauna išmokas. Dauguma ekspertų labiausiai piktinosi nedarbingumo dėl ligos išmokų dydžiu, nes pasak jų tos išmokos yra ženkliai per mažos. Taip pat Valstybinio socialinio draudimo fondo darbuotojai nemato tokios sistemos, kokia ji yra dabar, išlikimo galimybės.

Antroje interviu klausimyno grupėje buvo pateikti klausimai, susiję su solidarumo principu socialinės apsaugos sistemoje. Kadangi solidarumas socialinėje sistemoje yra pakankamai mažai nagrinėta tema, pirmiausia buvo siekiama išsiaiškinti, kaip Valstybinio socialinio fondo darbuotojai supranta solidarumo principą apskritai. Dažniausiai minimas epitetas buvo vienybė (90% ekspertų teigė, kad būtent su vienybe jiems asocijuojasi solidarumas), kiti minėjo pagalbą vieni kitiems ir tolerantiškumą. Tada buvo prašoma įvardinti, kaip solidarumo principas, ekspertų nuomone, reiškiasi socialinės apsaugos sistemoje. Dauguma ekspertų pirmiausia nelabai galėjo išreikšti savo nuomonę apie solidarumo principo veikimą ir pasireiškimą socialinėje sistemoje, dėl to darbo autorė, imdama interviu, turėjo pateikti kelis pavyzdžius, kurie parodytų, kaip solidarumas reiškiasi per socialines išmokas, socialinį draudimą ir panašiai. Ekspertų požiūris į tai buvo skeptiškas: „sukurti tokie įstatymai, kad nori nenori turi būti vieningas su visais“ (M 23), „tai faktas, kad mes turime dėti pastangas, kad kiti geriau gyventų, o vėliau turime tikėtis to ir iš kitų“ (M 41), „solidarizuojamės, nes reikia ir mes taip įpratę nuo gimimo“ (M 35). Susidarė įspūdis, kad žmonės prieš solidarumą sistemoje nusiteikę priešiški. Jiems tai yra ne savaime kylantis poreikis ir garantas, kad esant reikalui kiti valstybės piliečiai jais pasirūpins, o valstybės „primesta“ prievolė ir pareiga. Nors paklausti, ar atsidūrus tam tikroje įstatymų numatytoje situacijoje, jūs jaučiate kitų gyventojų solidarumą (mintyje turima socialiniuose įstatymuose pateiktos situacijos, kada priklauso socialinė parama ir išmokos) visi atsakė teigiamai, bet pabrėžė, kad jie tai labiau supranta kaip valstybės pareigą rūpintis savo piliečiais, o ne kitų žmonių solidarumo išraišką. Nors visi ir išsakė savo neigiamą nuomonę apie solidarumo principą socialinėje apsaugoje, bet tuo pačiu visi pripažįsta, kad toks solidarumo veikimas jiems yra priimtinas: „jei valstybė neprivers žmonių būti solidariais, tai jie ir nebus“ (V 29), „dirbtinis solidarumas laiko mūsų socialinės apsaugos sistema. Nebus solidarumo – nebus ir sistemos“ (M 41), „įstatymais skatinamas solidarumas man padeda jausti ramesnę, nes žinau, kad reikalui esant gausiu kad ir mažas išmokas“ (M 35). Tad galima teigti, kad solidarumas, nors ir dirbtinis, valstybei yra naudingas. Jei šio principo nebūtų laikomasi, visuomenėje galėtų egzistuoti tik gerą materialinę padėtį turintys žmonės. Nebūtų „saugiklių“, kurie gelbėtų žmones situacijose, kada jie negali savimi pasirūpinti. Tai paskatintų skurdo didėjimą ir didintų socialinių sluoksnių atskirtį. Kadangi kokybinis tyrimas buvo atliktas vienoje iš Lietuvos socialinei sistemai priklausančių institucijų, buvo siekiama sužinoti, ar darbuotojai dirba, remdamiesi tik Lietuvos Respublikos įstatymais, ar yra susipažinę bei darbe taiko ir ES socialinės apsaugos reglamentus. Visi ekspertai teigė, kad yra susipažinę su ES teisės aktais, kurie reglamentuoja ES šalių socialines sistemas. „Visais nesidomime, bet tais, kurie tiesiogiai susiję su mūsų darbu, domėtis būtina“ (V 48), (M37), (M40). „Mūsų įstatymai yra susieti su ES teisės aktais, tad kartais darbas priverčia pasidomėti“ (M 26). Rezultatai pradžiugino, nes visi

interview dalyvavę ekspertai eidami pareigas siekia laikytis ne tik Lietuvos Respublikos, bet ir ES teisės aktų nuostatų. Ekspertai taip pat buvo prašomi įvertinti, kaip ES teisės aktuose apibrėžiami solidarumą kuriantys veiksniai yra įgyvendinami Lietuvos socialinėje apsaugos sistemoje. Ekspertų teigimu, nors Lietuvos Respublikos įstatymai ir atitinka ES reglamentus, taikomus visoms Europos valstybių socialinėms sistemoms, bet realus apsaugos sistemos veikimas ryškiai skiriasi nuo kitų Europos valstybių. Nors visi ekspertai supranta, kad socialinės apsaugos sistema laikosi ant dirbtinai sukurto žmonių solidarumo, bet ekspertų nuomone toks solidarumas yra pateisinamas. Ekspertai įvardino ir neigiamų tokio solidarumo bruožų: „pažeidžiama žmogaus pasirinkimo laisvė“ (M 23), „sistema skatina solidarizuotis, bet neaišku kas bus su iš solidarumo suneštais pinigais po kokių 10 metų“ (M 45), „solidarumo principas ypatingai naudingas tiems, kurie nedirba ar šiaip yra valstybės remtini. Savo nieko neįneši, o iš kitų gauni“ (M 30). Pagrindinė solidarumo principo problema ekspertams yra ta, kad nepaliekama galimybė žmogui rinktis, ar jis nori solidarizuotis su likusia visuomenės dalimi ar ne. Taip pat nerimą kelia nežinomybė, ar įnešti pinigai nebus panaudoti kitiems tikslams ir ar atsiradus poreikiui iš valstybės gauti išmoką, pašalpą ar pensiją užteks pinigų (tokie nuogaštavimai paremti politikų kalbomis, kad Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba gali bankrotuoti bei prognozėmis, kad jei situacija nepasikeis, nebebus iš ko mokėti pensijų). Paprašius išsakyti savo nuomonę, kas galėtų padidinti žmonių solidarumą socialinės apsaugos sistemoje, pirmiausia buvo paminėta „ekonominės situacijos pagerėjimas. Nes tada žmonės jaustųsi tvirčiau dėl savo ateities ir mažiau būtų asmenų, kuriuos valstybei reikėtų išlaikyti“ (M 40). „Solidarumo paprastai įdiegti neįmanoma. Jis turėtų būti diegiamas per auklėjimo procesą nuo mažų dienų.“ (V 45), „jei žmonėms būtų užtikrinamas saugumas ir jis garantuotų, kad po tam tikro laiko ir jis gaus paramą iš valstybės ir kitų žmonių – jis solidarizuotųsi“ (M 41).

Apibendrinus kokybinio tyrimo rezultatus, galima padaryti išvadas:

- Socialinę apsaugos sistemą valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos darbuotojai vertina neigiamai. Socialinės apsaugos sistemos veikimo principas nėra aiškus, nes viską galima interpretuoti savaip.
- Grupės, kuriomis turėtų būti rūpinamasi labiau yra vaikus auginančios motinos, pensinio amžiaus žmonės ir bedarbiai.
- Solidarumo principas socialinės apsaugos sistemoje yra dirbtinai sukurtas valstybės įstatymų, o ne pačių žmonių poreikis.

Palyginus socialinės apsaugos sistemos ir solidarumo principo veikimo problematiką ES kontekste bei kokybinio tyrimo metu gautus duomenis, galima teigti, kad reali socialinės apsaugos sistema ryškiai skiriasi nuo tos, kokia ji turėtų būti, remiantis ES teisės aktais. Nors Lietuvos Respublikos įstatymai ir visiškai atitinka ES normas, bet tuos įstatymus įgyvendinant

yra nemažai spragų, kurios sumažina socialinės apsaugos sistemos teikiamų paslaugų kokybę bei taip pat sumažina visuomenės gyventojų norą solidarizuotis vieniems su kitais.

IŠVADOS

Apibendrinus nagrinėtus literatūros šaltinius ir įstatymus, reglamentuojančius ES šalių socialinės apsaugos sistemas, buvo padarytos tokios išvados:

1. Lietuvoje socialinės apsaugos sistema garantuoja finansinę paramą visiems socialiai draustiems šalies gyventojams.

2. Teoriškai, pagal Europos socialinės apsaugos modelius Lietuva priklauso korporatyviniam (konservatoriškam) socialinės apsaugos modeliui. Realioje aplinkoje visi socialiniai modeliai dėl vykstančios darbuotojų migracijos ir integracijos yra persipynę ir supanašėję. Todėl negalima teigti, kad valstybėje vyrauja būtent vienas ar kitas socialinės apsaugos modelis.

3. Apibendrinus vyraujančių socialinių modelių Europoje, galima teigti, kad Europos socialinių modelių galima apibrėžti kaip Europos Bendrijos/Europos Sąjungos ir valstybių narių teisinių aktų rinkinį, taip pat kaip daugelį priemonių, įgyvendintų skatinant nuoseklią ir visapusę socialinę politiką Europos Sąjungoje.

4. Socialinės apsaugos sistemos veikimas yra paremtas solidarumo principu. Solidarumo principo veikimą socialinės apsaugos sistemoje nusako Lietuvos Respublikos Konstitucija, įstatymai, teisės aktai ir kiti norminiai dokumentai.

5. Analizuojant solidarumo motyvus, išryškėja du požiūriai: pirmasis pabrėžia instrumentinius ir utilitaristinius motyvus, antrasis – vertybėmis ir socialiniais jausmais grindžiamus įsipareigojimus.

6. Visos sociologų iškeltos ir nagrinėjamos solidarumo teorijos pabrėžia asmens priklausymą konkrečiai individų grupei (etninės, kultūrinės, kartų solidarumą arba – „mes“ solidarumas). Čia solidarumas ne anonimiškai vienija bet kurį bet kurios visuomenės narį, tačiau egzistuoja konkrečiose, savo tradicijas ir specifiką turinčiose bendruomenėse. Būtent taip solidarumas reiškiasi ir socialinės apsaugos sistemoje.

7. Solidarumo principo veikimas socialinės apsaugos sistemoje yra prievartinis. Jo žmonės laikosi dėl to, kad šis principas yra skelbiamas per socialinės apsaugos sistemą reglamentuojančius įstatymus, o ne dėl to, kad žmonės to principo laikytis nori.

8. Analizuojant kartų solidarumą įtvirtinančius teisės aktus galima pastebėti, kad kuo daugiau valstybė rūpinasi savo piliečiais, tuo mažiau piliečiai linkę rūpintis vieni kitais ir patys savimi. Todėl valstybė turėtų būti ne vien tik pasyvi pajamų ir išlaidų skirstytoja, formalaus visuomenės solidarumo sergėtoja, bet ir aktyviau puoselėti neformalų šeimos solidarumą.

9. ES koordinuoja Europos valstybių socialinės apsaugos sistemas per Europos parlamento ir Tarybos reglamentus, socialinės sanglaudos strategiją, solidarumo programas ir kt.

10. Kokybinio tyrimo Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyboje metu buvo išsiaiškinta, kad Lietuvos piliečiai nėra patenkinti socialinės apsaugos sistema Lietuvoje. Jų manymu, sistema yra per daug sudėtinga ir, nedarant reformų, ši sistema pasmerkta žlugti.

Apžvelgus padarytas išvadas, galima teigti, kad darbo pradžioje iškelta hipotezė, jog socialinės apsaugos sistema plėtojama, vadovaujantis solidarumo principu, buvo patvirtinta.

.....
vabikau@gmail.com

REKOMENDACIJOS

1. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija turi teikti pačią naujausią informaciją apie socialinės apsaugos sistemos bei ją reglamentuojančių įstatymų pakeitimus. Dalis Lietuvos gyventojų - senyvo amžiaus žmonės, kaimo gyventojai, neturintys interneto - nesinaudoja kompiuteriu ir negali perskaityti Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos internetiniame puslapyje pateiktos informacijos. Kad būtų galima informuoti visas asmenų grupes, būtų tikslinga šią informaciją teikti per masines informavimo priemones: televiziją, radiją, periodinę spaudą.

2. Socialinės apsaugos sistema turėtų būti labiau orientuota į paramą jaunoms šeimoms, taip pat jauniems specialistams. Jei valstybė per socialinės apsaugos sistemą nesirūpins darbingų žmonių išlaikymu valstybėje, neilgai trukus nebebus žmonių, galinčių mokėti mokesčius ir palaikyti socialinės apsaugos sistemos funkcionavimą. Dėl to manau, kad reikėtų nemažinti paramos jaunoms šeimoms.

3. Turi būti ugdomas žmonių solidarumas. Reikia skatinti žmones suvokti, kad solidarizavimasis nėra tik įstatymais numatytas principas, bet jis gali būti realus ir atnešti realios naudos. Šiuo tikslu gali būti organizuojami seminarai, diskusijos paskaitos panašiomis temomis:

- a) Solidarumo principo reikšmė socialinės apsaugos sistemoje.
- b) Kuo mums naudingas solidarumas socialinės apsaugos sistemoje?
- c) Socialinės apsaugos sistemos pamatiniai principai ir jų reikšmė Lietuvos gyventojams.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminė medžiaga

LIETUVOS RESPUBLIKOS ĮSTATYMAI :

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas // Valstybės žinios. 1991, Nr. 17-447; 2004, Nr.171-6295.
3. Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 59-1153; 2005, Nr.71-2555.
4. Lietuvos Respublikos valstybinių šalpos išmokų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 96-1873; 2005, Nr.71-2556.
5. Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 10-2018.
6. Lietuvos Respublikos mokslininkų valstybinių pensijų laikinasis įstatymas // Valstybės žinios. 1995, Nr. 1-4.
7. Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 73-3088.
8. Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas // Valstybės Žinios. 1994, Nr. 99-1958.
9. Lietuvos Respublikos nedarbo socialinio draudimo įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 4-26.
10. Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 111-3574.
11. Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 110-3207.
12. Lietuvos Respublikos žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų laikinasis įstatymas // Valstybės žinios. 1997, Nr. 67-1656.
13. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas // Valstybės žinios. 2006, Nr. 17-589.
14. Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų garantijų įstatymas // Valstybės žinios. 1990. Nr. 30-711.
15. Lietuvos Respublikos sveikatos draudimo įstatymas // Valstybės žinios. 1996. Nr. 55-1287; 2002, Nr. 123-5512.

16. Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 123-5511.
17. Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 75-3472.
18. Lietuvos Respublikos Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 59-1153; 2005, Nr. 71-2555.
19. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. lapkričio 18 d. nutarimas Nr. 1156 „Dėl Valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 1994, Nr. 91-1981.
20. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. vasario 6 d. nutarimas Nr. 190 „Dėl Lietuvos Respublikos I ir II laipsnių valstybinių pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 1995, Nr. 13-309.
21. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. sausio 20 d. nutarimas Nr. 83 „Dėl vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, Kalėjimų departamento, jam pavaldžių įstaigų ir valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo tarnybos laiko, kurio reikia procentiniam priedui už išstarnautus metus gauti, nustatymo“ // Valstybės žinios. 1995, Nr. 8-173.
22. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. sausio 21 d. nutarimas Nr. 68 „Dėl teisėjų valstybinių pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2003, Nr. 8-289.
23. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. kovo 3 d. nutarimas Nr. 316 „Dėl valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo Lietuvos Respublikos piliečiams, nuolat gyvenantiems užsienyje, tvarkos“ // Valstybės žinios. 1995, Nr. 21-493.
24. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. kovo 23 d. nutarimas Nr. 339 „Dėl valstybinio savanoriškojo socialinio pensijų draudimo taisyklių patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2000, Nr. 26-696.
25. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. spalio 28 d. nutarimas Nr. 1191 „Dėl savanoriškojo socialinio draudimo ligos ir motinystės pašalpoms taisyklių patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 1997, Nr. 98-2497.
26. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. sausio 25 d. nutarimas Nr. 86 „Dėl ligos ir motinystės socialinio draudimo pašalpų nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2001, Nr. 10-284.
27. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. kovo 22 d. nutarimas Nr. 309 „Dėl nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo išmokų nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2004, Nr. 44-1448.

28. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. kovo 29 d. nutarimas Nr. 346 „Dėl valstybinių šalpos išmokų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2004, Nr. 47-1558.

29. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. gruodžio 27 d. nutarimas Nr. 1325 „Dėl pašalpos, darbuotojui žuvus dėl nelaimingo atsitikimo darbe, skyrimo nuostatų patvirtinimo // Valstybės žinios. 1995, Nr. 1-12.

Kita literatūra

1. 2004 . balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos ir darbo koordinavimo// <http://www.sodra.lt/get.php?f.6198>; prisijungimo laikas: 2011.02.22.

2. Apie Trišalę tarybą//<http://www.lrtt.lt/lt/apie-taryba.html>; prisijungimo laikas: 2011.02.23.

3. Arlauskas, S. Turiningieji teisės pagrindai. Pagrindinių subjektinių teisių teorijos metmenys. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004.

4. Armour B. S., Pitts M. Incorporating Insurance Rate Estimates and Differential Moratility into the Net Marginal Social Security Tax rate Calculation// Public Finance Review. 2004, Nr.32. <http://pfr.sagepub.com/content/32/6/588> ; prisijungimo laikas: 2011-01-17.

5. Bendrijos užimtumo ir socialinio solidarumo programa PROGRESS// <http://www.socmin.lt/index.php?-1483115133>; prisijungimo laikas: 2011.01.20.

6. Bieliauskaitė J. Solidarumo vaidmuo socialinėje teisinėje valstybėje. Vilnius: M. Romerio Universitetas, 2009.

7. A.Bitinas, J.Litvaitienė, J.Tartilas. Socialinės apsaugos teisė// Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2011.

8. Darbo grupė. Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2009-10-20 įsakymu Nr. A1-620 patvirtintos tarpžinybinės darbo grupės parengta valstybinio socialinio draudimo ir pensijų sistemos reformos koncepcija// <http://www.gausiseima.lt/Naujienos-21>; prisijungimo laikas: 2011-02-09.

9. Douglas V. The Retic of the Social security Debate// Review of Radical Political Economics. 2006. <http://rrp.sagepub.com/content/38/3/327>; prisijungimo laikas: 2011-02-06.

10 Dromantienė L. Socialinės Europos kūrimas. Vilnius: M.Romerio Universitetas, 2008.

11. European Convention for the Protection of Human Rigjts and Fundamental Freedoms (1950)//<http://www.echr.coe.int/nr/rdonlyres/d5cc24a7-dc13-4318-b457-5c9014916d7a/0/englishanglais.pdf> ; prisijungimo laikas: 2011.02. 22.

12. European Code of Social Security (1964, rev.1990)//
<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/048.htm>; prisijungimo laikas: 2011.02.01.
13. European Convention on Social Security (1972)//
<http://conventions.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/078.htm>; prisijungimo laikas: 2011. 01.18.
14. European Social Charter (rev. 1996);
<http://conventions.coe.int/treaty/en/treaties/html/163.htm>; prisijungimo laikas: 2011.01.15.
15. Europos komisija. Užimtumas, socialiniai reikalai, įtrauktis. PROGRESS//
<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=327&langId=lt>; prisijungimo laikas: 2011.02.22.
16. Europos sąjungos pagrindinė teisių chartija. 2007/C 303/01)// <http://eur-lex.europa.eu/lt/treaties/dat/32007X1214/hlm/C2007303LT.01000101.htm> ; prisijungimo laikas: 2011.03.07.
17. Europos Sąjungos socialinės apsaugos koordinavimas. Valstybinio socialinio draudimo fondo tarnyba// <http://www.sodra.lt/index.php?cid=4278>; prisijungimo laikas : 2011.02.22.
18. Europos Sąjungos solidarumo fondas//
http://ec.europa.eu/regional_policy/funds/solidar/solid_lt.htm ; prisijungimo laikas: 2011.01.26.
19. Europos sąjungos taryba// http://europa.eu/institutions/inst/council/index_lt.htm;
prisijungimo laikas: 2011. 02.22.
20. Europos socialinė chartija. 1961.X.18. Europos sutarčių serija/35//
http://www.etib.lt/site_files/zmogaus%20teises/Europos%20socialine%20chartija.doc ;
prisijungimo laikas: 2011.02.19.
21. Europos tarybos informacinis biuras. Ministrų Komitetas//
http://www.etib.lt/?s=et_komitetas&lang=lt; prisijungimo laikas: 2011.01/15.
22. Groen A. J., Wakkee A. M. Managing Tensions in a High-tech Start-up : An Innovation Journey in Social System Perspective// International Small Business Journal. 2008, Nr.26. <http://isb.sagepub.com/content/26/1/57> ; prisijungimo laikas: 2011-02-05.
23. Guogis A., Bernotas D., Ūselis D. Lietuvos politinių partijų samprata apie socialinę apsaugą. Vilnius: Eugrimas, 2000.
24. Guogis A. Dėl Lietuvos socialinės apsaugos sampratos//
<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2007-07-17-arvydas-guogis-del-lietuvos-socialines-apsaugos-sampratos/4433>; prisijungimo laikas: 2011-02-09.
25. Hix S. Europos Sąjungos politinė sistema. Vilnius: Eugrimas, 2006. P. 25.
26. Janmaat J., Braun R. Diversity and Postmaterialism as Rival Perspectives in Accounting for Social Solidarity: Evidence from International Surveys// International Journal of

Comparative Sociology. 2009, Nr.50. <http://cos.sagepub.com/content/50/1/39>; prisijungimo laikas: 2010-12-18.

27. Juul S. Solidarity and social Cohesion in Late Modernity: A Question of Recognition, Justice and Judgement in Situation// European journal of Social Theory. 2010, Nr.13. <http://est.sagepub.com/content/13/2/253> ; prisijungimo laikas: 2011-01-15.

28. Joore P. Social aspects of location-monitoring systems: the case of Guide Me and of My-SOS// Social Science Information. 2008, Nr.47. <http://ssi.sagepub.com/content/47/3/253> ; prisijungimo laikas: 2011-01-15.

29. Kilgour J. G. Social Security and the Publik Sector: The Windfall Elimination Provision and the Government Pension offset// Compensation & benefits Review. 2009. Nr.20. <http://cbr.sagepub.com/content/41/5/34> ; prisijungimo laikas: 2011-01-15.

30. Krasauskas R. Teisinės prielaidos Lietuvos Respublikos Trišalės tarybos veiklai Lietuvoje. Jurisprudencija. 2005. T. 74 (66).

31. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Socialinio draudimo sistema.// <http://www.socmin.lt/index.php?499730076> ; prisijungimo laikas: 2011-02-09.

32. Lisabonos strategija. Norminiai aktai, parengiamieji teisės aktai. Kiti teisės aktai// http://eur-lex.europa.eu/lt/dossier/dossier_13.htm; prisijungimo laikas: 2011.02.16.

33. Lisabonos sutartis. XXI amžiaus Europa// http://europa.eu/lisbon_treaty/index_lt.htm; prisijungimo laikas: 2011.01.16.

34. Lietuvos Respublikos Socialinės apaugos ir darbo ministerija. Valstybinio socialinio draudimo kūrimasis ir plėtra 1991- 2010 metais// <http://www.socmin.lt/index.php?-1176188001>; prisijungimo laikas: 2011-03-02.

35. Lyon D. Surveillance, security and social Sorting: emerging Research Priorities// International Criminal Justice Review. 2007. <http://icj.sagepub.com/content/17/3/161> ; prisijungimo laikas 2011-02-19.

36. Markauskaitė Ž. Subsidiarumo ir solidarumo reikšmė nevyriausybių organizacijų organizuojamoms bei teikiamoms socialinėms paslaugoms Lietuvoje. Profesinės studijos: teorija ir praktika. 2005. Nr.1. P.2.

37. Mažonienė K. Valstybinio socialinio draudimo sistemos įvertinimas ir perspektyvos: mag. Darbas: socialiniai mokslai: vadyba ir verslo administravimas, LŽŪU – K., 2005.

38. McKinnon R. The ISSA and Dynamic Social security: Global Social Governance and Local Social Action. Global Social Policy. 2009, Nr.9. <http://gsp.sagepub.com/content/9/1/63>; prisijungimo laikas: 2010-12-16.

39. Pieters D. Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus. Vilnius: Eugrimas, 1998.

40. SAGE Journals online <http://aas.sagepub.com/>
41. Socialinė apsauga// http://www.sti.lt/leid_pristat/tekstai/europa/ii_dalis.pdf ;
prisijungimo laikas: 2011-02-09.
42. Socialinė apsauga// http://www.sti.lt/leid_pristat/tekstai/europa/ii_dalis.pdf;
prisijungimo laikas: 2011-02-09.
43. Socialinės apsaugos terminų žodynas//
<http://www.sec.lt/pages/zodynas/paaiskinimai/B.html>; prisijungimo laikas: 2011-02-09.
44. Social protection Systems –MISSOC//
<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=815&langId=en>; prisijungimo laikas: 2011.02.21.
45. Solidarity principle//
<http://www.eurofound.europa.eu/areas/industrialrelations/dictionary/definitions/solidarityprinciple.htm> ; prisijungimo laikas: 2011-02-05.
46. Stolk Ch., Wegrich K., Convergence without diffusion? A comparative analysis of the choice of performance indicators in tax administration and social security// International Review of Administrative Sciences. 2008. <http://ras.sagepub.com/content/74/4/589>; prisijungimo laikas: 2011-02-12.
47. Strategy for Social Cohesion//
http://www.coe.int/t/dg3/socialpolicies/socialcohesiondev/source/RevisedStrategy_en.pdf;
prisijungimo laikas: 2011.01.19.
48. Thommen B., Wettsten A. Culture as the Co-evolution of Psychic and Social Systems: New Perspectives on the Person// Environment Relationship Culture Psychology. 2010, Nr.16. <http://cap.sagepub.com/content/16/2/213> ; prisijungimo laikas: 2011-02-06.
49. Vasta E. The controllability of difference: Social cohesion and the new politics of solidarity// Ethnicities 2010, Nr.10. <http://etn.sagepub.com/content/10/4/503>; prisijungimo laikas: 2010-12-16.
50. Weller Ch. Gambling with Retirement: Market Risk Implications for Social Security Privatization// Review of Radical Political economics. 2006, Nr.38. <http://rrp.sagepub.com/content/38/3/334>; prisijungimo laikas: 2011-01-08.
51. Wolfson M. H., Neoliberalism and Social Security// Review of Radical Political Economics. 2006, Nr.38 <http://rrp.sagepub.com/content/38/3/319>; prisijungimo laikas: 2011-01-16.

SANTRAUKA

Raktiniai žodžiai: Socialinės apsaugos sistema, solidarumo principas, socialinė apsauga.

Socialinės apsaugos sistemoje svarbus solidarumo principo veikimas. Darbe yra išnagrinėta Lietuvos socialinės apsaugos sistema, apžvelgti pagrindiniai įstatymai bei norminiai aktai, reglamentuojantys socialinės apsaugos sistemą. Taip pat aptartos solidarumo principo įgyvendinimo galimybės socialinės apsaugos sistemoje. Išanalizavus literatūros šaltinius, empirinėje darbo dalyje buvo siekiama išanalizuoti solidarumo principo problematiką Europos Sąjungos kontekste.

Šiandien socialinio solidarumo klausimas kaip niekada yra aktualus. Išaugus nedarbiui, proporcingai didėja asmenų, kurie kreipiasi socialinių išmokų. Šiame magistro baigiamajame darbe išnagrinėta Lietuvos socialinės apsaugos sistema, apžvelgti pagrindiniai įstatymai bei norminiai aktai, reglamentuojantys socialinės apsaugos sistemą. Aptartos solidarumo principo įgyvendinimo galimybės socialinės apsaugos sistemoje. Išanalizavus literatūros šaltinius, empirinėje darbo dalyje buvo siekiama išanalizuoti solidarumo principo problematiką Europos Sąjungos kontekste. Vėliau, atlikus kokybinį tyrimą, Lietuvos socialinei apsaugos sistemai priklausančioje institucijoje, išsiaiškinti, kaip organizacijų darbuotojai vertina socialinės apsaugos sistemą Lietuvoje bei solidarumo principo laikymąsi šioje sistemoje. Darbe iškelta hipotezė – socialinės apsaugos sistema plėtojama, vadovaujantis solidarumo principu. Baigiamojo darbo tikslas – išsiaiškinti, kaip solidarumo principas yra įgyvendinamas socialinės apsaugos sistemoje. Baigiamojo darbo tyrimo uždaviniai: 1. Išanalizuoti socialinės apsaugos ir socialinės politikos sampratą. 2. Apibrėžti socialinės apsaugos teisėje taikomus socialinės politikos modelius. 3. Atskleisti socialinio solidarumo principo sampratą. 4. Apžvelgti socialinės apsaugos sistemos teisinį reglamentavimą ES, socialinio solidarumo atžvilgiu. Darbas pagrįstas lyginamuoju istoriniu, dokumentų studijų, sisteminės analizės, struktūrinės-funkcinės duomenų analizės, apibendrinimo ir lyginimo bei kokybinio tyrimo metodais. Tyrimų metu nustatyta, kad ES savo teisės aktuose, kuriais koordinuoja Europos valstybių socialinės apsaugos sistemas, taip pat laikosi solidarumo principo. Solidarumo principas yra vienas iš pagrindinių principų, kuriais paremta socialinės apsaugos sistema. Lietuvoje šis principas yra „primestinis“, nes žmonės jo laikosi dėl to, kad taip liepia įstatymai, o ne dėl vidinių paskatų. Norint, kad socialinės apsaugos sistema funkcionuotų sklandžiai, reikia ugdyti „mažtančią“, į ateities perspektyvas žiūrinčią tautą, nuolat supažindinti žmones su naujais socialinės apsaugos sistemą reglamentuojančiais įstatymais, kurstyti visuomenės narių solidarumą.

Darbą sudaro dvi dalys: teorinė ir empirinė.

REALIZATION OF SOLIDARITY PRINCIPLE IN THE SYSTEM OF SOCIAL SECURITY

VALENTINA BIKAUSKIENĖ

SUMMARY

Key words: system of social security, solidarity principle, social security.

Working of solidarity principle is important in the system of social security. In the paper the system of Lithuania's social security has been analysed and the main laws as well as standard acts that regulate the system of social security have been reviewed. Also possibilities of realization of solidarity principle in the system of social security have been discussed. Having analysed various resources in the empiric part of the paper the aim was to analyse problems of solidarity principle in the context of the European Union.

Today the issue of social solidarity has been even more important than ever before. In proportion to increasing of unemployment the number of people who ask for income support is getting bigger. In this master's final paper the system of Lithuania's social security has been surveyed, the main laws and standard acts that regulate the system of social security have been reviewed. Also possibilities of realization of solidarity principle in the system of social security have been discussed. After analysing various resources in the empiric part of the paper the aim was to analyse problems of solidarity principle in the context of the European Union. Later, having done a qualitative research in an institution that belongs to Lithuania's system of social security the aim was to find out how employees of organizations estimate the system of social security in Lithuania and following of solidarity principle in the system. Hypothesis in the paper is the system of social security which is developed according to solidarity principle. The aim of the final paper is to find out how solidarity principle is realized in the system of social security. The objectives of the research of the final paper: 1. To analyze the conception of social security and social politics; 2. To define models of social politics that are used in law of social security; 3. To find out the conception of social solidarity principle; 4. To review juristic regulation of the system of social security in the EU „according to social solidarity“. The paper is based on various methods such as comparative historical, study of documents, systematic analysis, structural-functional analysis of data, generalization and comparative and qualitative research. Doing the research it has been found out that the EU also follows solidarity principle in its juristic regulations which are used to coordinate systems of social security of European countries. Solidarity principle is one of the main principles which system of social security is based on. In Lithuania this principle is „forced“ as people follow it not because of inner stimulus but following laws. We need to bring up „thinking“ nation that looks to future perspective if we

want the system of social security to function well. We constantly have to introduce people to new laws that regulate the system of social security and increase solidarity of society members.

The paper consists of two parts: theoretical and empiric.

ANNOTATION

In the master's paper the system of Lithuania's social security and laws as well as acts of law that regulate this system have been analysed. In the first part of the paper system of social security and laws that regulate it have been reviewed. Also solidarity principle and its importance in the system of social security have been analysed. In the second part the European Union regulations and acts of law that are used to regulate social systems of European countries and solidarity principle is encouraged there have been analysed.

PRIEDAI

Socialinio draudimo rūšys	Reglamentuojantys įstatymai
Pensijos	• Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas⁹² • Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas.⁹³ • Lietuvos Respublikos mokslininkų valstybinių pensijų laikinasis įstatymas.⁹⁴ • Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymas.⁹⁵ • Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas.⁹⁶ • Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymas.⁹⁷ • Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymas.⁹⁸ • Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. lapkričio 18 d. nutarimas Nr. 1156 „Dėl Valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“.⁹⁹ • Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. vasario 6 d. nutarimas Nr. 190 „Dėl Lietuvos Respublikos I ir II laipsnių valstybinių pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“.¹⁰⁰ • Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. sausio 20 d. nutarimas Nr. 83 „Dėl vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, Kalėjimų departamento, jam pavaldžių įstaigų ir valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo tarnybos laiko, kurio reikia procentiniam priedui už ištarnautus metus gauti, nustatymo“.¹⁰¹

⁹² Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 59-1153; 2005, Nr.71-2555.

⁹³ Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 10-2018.

⁹⁴ Lietuvos Respublikos mokslininkų valstybinių pensijų laikinasis įstatymas // Valstybės žinios. 1995, Nr. 1-4.

⁹⁵ Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 73-3088.

⁹⁶ Lietuvos Respublikos pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 99-1958.

⁹⁷ Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 123-5511.

⁹⁸ Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 75-3472.

⁹⁹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. lapkričio 18 d. nutarimas Nr. 1156 „Dėl Valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 1994, Nr. 91-1981.

¹⁰⁰ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. vasario 6 d. nutarimas Nr. 190 „Dėl Lietuvos Respublikos I ir II laipsnių valstybinių pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 1995, Nr. 13-309.

¹⁰¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. sausio 20 d. nutarimas Nr. 83 „Dėl vidaus reikalų, specialiųjų tyrimų tarnybos, valstybės saugumo, krašto apsaugos, prokuratūros, Kalėjimų departamento, jam pavaldžių įstaigų ir

	• Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. sausio 21 d. nutarimas Nr. 68 „Dėl teisėjų valstybinių pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“.¹⁰² • Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. kovo 3 d. nutarimas Nr. 316 „Dėl valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo Lietuvos Respublikos piliečiams, nuolat gyvenantiems užsienyje, tvarkos“.¹⁰³ • Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. kovo 23 d. nutarimas Nr. 339 „Dėl valstybinio savanoriškojo socialinio pensijų draudimo taisyklių patvirtinimo“.¹⁰⁴
Ligos ir motinystės	• Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas.¹⁰⁵ • Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. spalio 28 d. nutarimas Nr. 1191 „Dėl savanoriškojo socialinio draudimo ligos ir motinystės pašalpoms taisyklių patvirtinimo“.¹⁰⁶ • Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. sausio 25 d. nutarimas Nr. 86 „Dėl ligos ir motinystės socialinio draudimo pašalpų nuostatų patvirtinimo“.¹⁰⁷
Sveikatos	• Lietuvos Respublikos sveikatos draudimo įstatymas.¹⁰⁸
Nedarbo	• Lietuvos Respublikos nedarbo socialinio draudimo įstatymas.¹⁰⁹ • Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų garantijų įstatymas.¹¹⁰

valstybės įmonių pareigūnų ir karių valstybinių pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo tarnybos laiko, kurio reikia procentiniam priedui už ištarnautus metus gauti, nustatymo“ // Valstybės žinios. 1995, Nr. 8-173.

¹⁰² Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. sausio 21 d. nutarimas Nr. 68 „Dėl teisėjų valstybinių pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2003, Nr. 8-289.

¹⁰³ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. kovo 3 d. nutarimas Nr. 316 „Dėl valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo Lietuvos Respublikos piliečiams, nuolat gyvenantiems užsienyje, tvarkos“ // Valstybės žinios. 1995, Nr. 21-493.

¹⁰⁴ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. kovo 23 d. nutarimas Nr. 339 „Dėl valstybinio savanoriškojo socialinio pensijų draudimo taisyklių patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2000, Nr. 26-696.

¹⁰⁵ Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 111-3574.

¹⁰⁶ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. spalio 28 d. nutarimas Nr. 1191 „Dėl savanoriškojo socialinio draudimo ligos ir motinystės pašalpoms taisyklių patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 1997, Nr. 98-2497.

¹⁰⁷ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. sausio 25 d. nutarimas Nr. 86 „Dėl ligos ir motinystės socialinio draudimo pašalpų nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2001, Nr. 10-284.

¹⁰⁸ Lietuvos Respublikos sveikatos draudimo įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 55-1287; 2002, Nr. 123-5512.

¹⁰⁹ Lietuvos Respublikos nedarbo socialinio draudimo įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 4-26.

Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų	• Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas.¹¹¹ • Lietuvos Respublikos žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų laikinasis įstatymas.¹¹² • Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. kovo 22 d. nutarimas Nr. 309 „Dėl nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo išmokų nuostatų patvirtinimo“.¹¹³

¹¹⁰ Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų garantijų įstatymas // Valstybės žinios. 1990. Nr. 30-711.

¹¹¹ Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 110-3207.

¹¹² Lietuvos Respublikos žalos atlyginimo dėl nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų laikinasis įstatymas // Valstybės žinios. 1997, Nr. 67-1656.

¹¹³ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. kovo 22 d. nutarimas Nr. 309 „Dėl nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo išmokų nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2004, Nr. 44-1448.

INTERVIU SU TYRIMO EKSPERTAIS

Aš esu M.Romerio universiteto Teisės fakulteto, Darbo ir socialinio aprūpinimo teisės specialybės, magistrantūros II kurso studentė. Mano tikslas išsiaiškinti, kaip Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos darbuotojai vertina socialinės apsaugos sistemą. Taip pat siekiu išsiaiškinti, kaip žmonės supranta solidarumo principą, ar jį atpažįsta socialinės apsaugos sistemoje bei kaip jį vertina.

Atsakymai užrašomi, tačiau Jūsų asmenybės nebus niekur viešinos. Jūsų vardas bus pakeistas kodu, atsižvelgiant į Jūsų lytį bei amžių. Moteris, bus žymima raide M, vyras žymimas raide V ir šalia rašomi skaičiai, atitinkantys eksperto amžių. Prie raidinio trumpinio bus pridėtas eilės numeris. Aš, kaip tyrėja, garantuoju, kad atsakymuose sužinotą informaciją naudosiu tik mokslo reikalams (magistrinio darbo rašymui).

Jus pasirinkau kaip ekspertą, kadangi manau, jog Jūs galite pateikti tyrimui reikiamos informacijos, nes Jūs, kaip ir kiekvienas Lietuvos gyventojas, esate susidūręs, bei turite savo nuomonę apie socialinės apsaugos sistemą Lietuvoje .

Numatoma, kad šis interviu truks: 25 - 30 minučių. Ar sutinkate?

I. KLAUSIMAI APIE EKSPERTUS

Ekspertų lytis		Ekspertų kodas	
Ekspertų amžius			
Ekspertų išsilavinimas	Vidurinis		
	Aukštesnysis		
	Aukštasis (neuniversitetinis)		
	Aukštasis (universitetinis)		
	Kita		

II. KLAUSIMAI APIE SOCIALINĖS APSAUGOS SISTEMĄ LIETUVOJE

2. Ar esate patenkinti socialinės apsaugos sistema Lietuvoje?
3. Kokios socialinės apsaugos paslaugos Jums atrodo svarbiausios? Nuomonę pagrįskite.
4. Pareikškite savo nuomonę apie šias socialinės apsaugos sistemos dalis:

- Pagyvenusių ir senų žmonių apsauga.
 - Darbas su probleminėmis šeimomis.
 - Socialinės rizikos gyventojų grupių socialinė integracija.
 - Neįgaliųjų socialinė apsauga.
 - Tėvų globos netekusių vaikų integracija.
 - Bedarbių apsauga.
5. Ar Jums yra aiškus socialinės sistemos veikimo principas (įstatymai, reglamentuojantys socialinę sistemą, paramos skyrimo kriterijai, išmokų skaičiavimas ir t.t.).
6. Ar atsidūrę situacijoje, kada Jums yra reikalinga socialinė parama, esate patenkinti socialinės apsaugos sistemos teikiama pagalba? Papasakokite plačiau.
7. Kokius pakeitimus siūlytumėte socialinės apsaugos sistemoje?

III. KLAUSIMAI APIE SOLIDARUMO PRINCIPĄ SOCIALINĖS APSAUGOS SISTEMOJE

1. Kaip suprantate sąvoką solidarumas?
2. Kaip suprantate solidarumo principą socialinės apsaugos sistemoje?
3. Ar Jūs, atsidūręs situacijoje, kada yra reikalinga socialinė parama jaučiate solidarumo principą?
4. Ar Jums toks solidarumas yra priimtinas? Kodėl?
5. Ar esate susipažinę su ES reglamentais, kuriais koordinuojama socialinės apsaugos sistema ir skelbiamas solidarumas? Jei taip, su kokiais?
6. Kaip manote, ar ES institucijų bei ES reglamentuose apibrėžti reikalavimai socialinės apsaugos sistemai bei solidarumo principui joje yra realiai taikytini Lietuvos socialinėje sistemoje? Atsakymą pagrįskite.
7. Solidarumas dažnai vertinamas kaip „dirbtinis“ valstybės žmonėms įstatymais „primetamas“ principas. Išsakykite savo nuomonę apie tai?
8. Kaip manote, kokios priemonės padėtų didinti žmonių solidarumą socialinės apsaugos sistemoje?

Mums svarbi Jūsų nuomonė.

Ačiū už pokalbį.

Tyrimo metodologija

Tyrimo tikslas – išsiaiškinti, kaip solidarumo principas reiškiasi socialinės apsaugos sistemoje ES kontekste.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išnagrinėti ES institucijas ir jų leidžiamus teisės aktus, koordinuojančius socialinės apsaugos sistemas.

2. Išsiaiškinti, kaip išnagrinėtose institucijose ir jų leidžiamuose teisės aktuose yra išreiškiamas solidarumo principas.

3. Patikrinti, kaip Lietuvos žmonės vertina Lietuvos socialinės apsaugos sistemą ir solidarumo principą joje.

Tyrimo objektas – ES narių socialinės apsaugos sistemos.

Tyrimo dalykas - Solidarumo principas socialinės apsaugos sistemoje ES kontekste.

Tyrimo metodai: Dokumentų studijų, sisteminė analizė, apibendrinimo ir lyginimo metodai. Kokybinis tyrimas, pokalbis, analizė ir interpretavimas.

Tyrimas atliktas Kauno mieste, Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Kauno teritoriniame skyriuje. Tyrime dalyvavo 15 organizacijos darbuotojų.

Klausimynai kokybiniam tyrimui parengti darbo autorės. Rengiant klausimynus vadovautasi teorinėje darbo dalyje analizuota mokslinė literatūra bei dokumentų studijų metu gautais duomenimis.

Tyrimo procedūros:

- Mokslinės literatūros analizė, dokumentų studijos;
- Klausimynų sudarymas kokybiniam tyrimui;
- Interviu vykdymas;
- Duomenų analizavimas, interpretavimas ir apibendrinimas.

Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba buvo pasirinkta nes, čia dirbantys asmenys tiesiogiai yra susiję su socialinės apsaugos sistemos teikiamomis paslaugomis ir solidarumo principu joje.

Tyrimui buvo pasirinkta dokumentų studijos ir kokybinis tyrimo metodas. Dokumentų studijos metodas buvo pasirinktas dėl to, kad taikant šį metodą sudaroma galimybė tyrinėti informaciją apie jau neegzistuojančius procesus ar įvykius, o faktai užfiksuojami tada, kada jie

įvyko ir nepriklauso nuo tyrimo laiko. Dokumentų analizėje panaudotas tradicinis santykiškai nestruktūrintos kokybinės analizės metodas.¹¹⁴ Kad būtų galima įvertinti ar Lietuvoje, socialinės apsaugos sistemoje dirbantys asmenys supranta kaip pasireiškia solidarumas toje sistemoje, buvo atliktas kokybinis tyrimas Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyboje, Kauno skyriuje. Šis tyrimo būdas buvo pasirinktas dėl didesnio duomenų tikslumo ir objektyvumo. Kadangi, bus vykdomas pokalbis, bus galima gauti tikslesnę ir išsamesnę informaciją.

Tyrimo metu sutiko dalyvauti 100% darbuotojų.

Iš apklausoje sutikusių dalyvauti darbuotojų buvo atrinkti interviu ekspertai ir suderintas pokalbio laikas. Atliekamas iš dalies struktūrizuotas interviu. Tai reiškia, kad pirmiausia buvo klausiami klausimai iš sudaryto klausimyno, bet esant neaiškumams buvo pridėti ir kiti klausimai, kurie į klausimyną nebuvo įtraukti. Apklausos rezultatai sisteminami, analizuojami, interpretuojami. Pateikiami apklausos rezultatai bei išvados. Tyrimo metu vadovautasi savanoriškumo principu.

Taip pat, siekiant ekspertų atvirumo, buvo pabrėžiama, kad bus išlaikytas visiškai anonimiškumas. Vadovaujantis anonimiškumo principu, nėra minimi duomenys, pagal kuriuos būtų galima identifikuoti apklaustuosius. Ekspertai interviu parenkami atsižvelgiant į ekspertų amžių, bei užimamas pareigas. Taip siekiama surinkti kuo įvairesnius ekspertus, ir tikimasi gauti tikslesnę informaciją kokybiniam tyrimui.

Interviu anketą (2 priedas) sudaro atvirieji klausimai, kurie pateikiami eilės tvarka.

I dalis klausimų yra skirta išsiaiškinti bendruosius duomenis apie tiriamuosius (lytis, išsilavinimas, amžius). Pagal šiuos duomenis bus užrašomas eksperto kodas, kad būtų išlaikytas visiškai anonimiškumas. Jei pokalbyje dalyvaus vyras, bus rašoma V, tada amžius ir pridedama skaičius, kuris atitinka jo amžių.

II dalis klausimų skirta išsiaiškinti, kaip organizacijos darbuotojai vertina socialinės apsaugos sistemą Lietuvoje.

III dalis klausimų skirta išsiaiškinti, ar organizacijų darbuotojai atpažįsta solidarumo principą socialinės apsaugos sistemoje bei kaip jį vertina.

Interviu metu bus siekiama išsiaiškinti darbuotojų požiūrį į socialinės apsaugos sistemą Lietuvoje bei solidarumo principo veikimą joje. Taip pat svarbu išsiaiškinti ekspertų nuomonę apie tai, ką reikėtų koreguoti Lietuvos socialinės apsaugos sistemoje.

¹¹⁴ Tidikis R. Socialinių mokslų tyrimų metodologija. Vilnius: LTU Leidybos centras, 2003. P. 409.